

IDEJA ČIJE JE VRIJEME DOŠLO

ŽENE U POLITICI I
POLITIKA ZA ŽENE

IZDAVAČ:

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM
www.cedem.me

ZA IZDAVAČA:

Milena Bešić

UREDNIK:

Marko Pejović

AUTOR:

Biljana Maletin

DIZAJN I GRAFIKA:

Maja Mirković

TIRAŽ:

100

CIP - Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетинье

ISBN 978-86-85803-43-7
COBISS.CG-ID 24692228

CEDEM
CENTAR ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA

Ministarstvo ljudskih
i manjinskih prava

Publikacija je priređena u okviru projekta „Za veću ravnopravnost u političkom odlučivanju“ koji se sprovodi uz finansijsku podršku Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. Sadržaj publikacije predstavlja isključivu odgovornost CEDEM-a i ne odražava nužno stavove Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

SADRŽAJ

UVOD ili zašto je politička participacija žena (i dalje) tema	4
1. ZAŠTO ŽENE U POLITICI - NEKOLIKO DECENIJA ARGUMENTOVANJA	6
2. POLITIČKA PRAVA ŽENA I POLITIČKA PARTICIPACIJA ŽENA	10
2.1. Pravo glasa žena..	10
2.2. Politička participacija žena	12
3. MEHANIZAM KVOTA	14
3.1. Stvarne političarke i „fikus-žene“	17
4. POLITIČKA I GRAĐANSKA PARTICIPACIJA	18
5. ŠTA JE NAMA ŽENSKA BORBA DALA ILI ŠTA DUGUJEMO FEMINISTKINJAMA?	20
6. ŽENE U POLITIČKIM STRANKAMA	23
6.1. Politička stranka	23
6.2. Organizacije žena unutar političkih stranaka: kome (treba da) služe i da li rade?	27
6.3. Rodna ravnopravnost u političkim strankama, pokazatelji i putokazi	29
6.4. Mehanizmi za ostvarivanje ravnopravnosti žena i muškaraca u strankama	31
7. ŽENSKJE KAMPANJE I/ILI KAMPANJE ZA ŽENE - IZBORI	32
7.1. Politička kampanja	32
7.2. Moja poruka, moja tema	33
7.3. Za koga glasaju žene?	35
8. JA, POLITIČARKA	37
8.1. Biti žena u politici	37
8.2. Stereotipi o političarkama i rodne uloge	39
8.3. Nasilje nad ženama u politici	40
8.4. Mreže žena	42
9. VJEŠTINE	43
9.1. Liderstvo ili žensko liderstvo?	43
9.2. Poznavanje (stranačkih) pravila igre	48
9.3. Lobiranje, pregovaranje i rešavanje konflikata	50
9.3.1. Lobiranje	50
9.3.2. Pregovaranje	53
9.3.3. Rešavanje konflikta	57
10. UPOTREBA MEDIJA	61
11. STALNA SARADNJA I POVEZANOST SA CIVILNIM ORGANIZACIJAMA	63

UVOD ILI ZAŠTO JE POLITIČKA PARTICIPACIJA ŽENA (I DALJE) TEMA

“BUDUĆNOST PRIPADA ONIMA KOJE VJERUJU U LJEPOTU SVOJIH SNOVA.”

ELEONORA RUZVELT

Pred vama je publikacija o političkoj participaciji žena. Ovo je tema koja nas u Crnoj Gori aktivno zaokupira već nekoliko decenija, iako mnogima djeluje kao tema koja nam je stigla juče ili kao tema koja nije naša. To pokazuje koliko je problematika učešća žena u političkom životu bila zanemarivana ili ostavljena „za bolja vremena“. Verujemo da je baš sada pravo vrijeme i da je politička participacija žena *ideja (i akcija) čije je vrijeme došlo*.

Ovaj stav dijelimo sa mnogobrojnim aktivistkinjama iz političkih stranaka, civilnog sektora, Ženske političke mreže, sa našim poslanicama okupljenim u Ženskom parlamentarnom klubu Crne Gore, sa novinarkama, stručnjakinjama i sa mnogobrojnim muškarcima saveznicima iz različitih organizacija.

Žene u Crnoj Gori danas žive drugačijim životom nego generacije njihovih pretkinja. Ono što je bilo nezamislivo prethodnim generacijama, od razvoda i jednakih plata, preko učešća u javnom životu do napredovanja u karijeri, danas je svakodnevnica mnogih Crnogorki. Borba za sva osvojena prava bila je duga, trajala je mnogo decenija i nije još završena. Tradicionalne norme,

nasilje nad ženama, rodni stereotipi, unaprijed zadate uloge još uvijek većinu žena u Crnoj Gori sprječavaju da u potpunosti drže sopstveni život u svojim rukama. Ima mnogo istraživanja koja nam pokazuju šta to treba da mijenjamo u našem društvu da bi ono zaista bilo po mjeri njenih građana, žena i muškaraca, dječaka i djevojčica.

Politička participacija upravo je jedno od moćnih oruđa za oblikovanje društva. Politike rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti neophodne su za napredak svake zajednice, a „istraživanje za istraživanjem, naučili su nas da nema boljeg oruđa za razvoj društva od osnaživanja žena“, kako je u svom govoru istakao Kofi Anan.

Bez političke moći nije moguće donositi dobre zakone i javne politike, nije moguće mijenjati postojeće prakse institucija i od države napraviti najmoćnijeg aktera za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Na toj osnovi je i razvijen projekat „Za veću ravnopravnosti u političkom odlučivanju!“, čija je svrha doprinosenje ispunjavanju obaveza koje proističu iz CEDAW konvencije i preporuka, s obzirom da se od Crne Gore očekuje da preuzmu odgovarajuće mjere za eliminaciju diskriminacije nad ženama u političkoj i drugim oblastima života, nezavisno od toga od koga potiče diskriminatorno ponašanje. Sa ciljem da podstaknemo veću participaciju žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih na ravnopravnoj osnovi sa muškarcima u političkom i javnom životu sprečavanjem i eliminacijom stereotipa i predrasuda, CEDEM tim u saradnji sa autorkom izradio ovaj priručnik.

S tim u vezi pred CEDEM-ovim timom i autorkom nije bio lak zadatak. Nije bilo jednostavno opredijeliti se za teme koje će biti obuhvaćene ovim priručnikom, za njihov obim, složenost ili korisnost. Posebno je diskutovano o tome kome i kako treba da koristi ovaj priručnik. Na kraju, vjerujemo da je napisan jezikom koji može koristiti mnogima, ne samo političarkama i članovima političkih stranaka već svima koji se zalažu za rodnu ravnopravnost. Možete da ga koristite u izgradnji sopstvene argumentacije za politička prava žena ili kao podsjetnik na to koliko je složeno raditi na političkoj participaciji i zašto je doseganje određenih društvenih promena dugoročan proces.

Ipak, posebno vjerujemo da će služiti političarkama, pronalazeći u njemu argumente, informacije, ideje i motivaciju za političko učešće i dodatnu afirmaciju ove ideje. Dio priručnika koji se odnosi na vještine posebno je njima namenjen, ali ipak samo kao kratko podsjećanje i inspiracija, i prije kao katalog tema o kojima bi trebalo znati više nego detaljno uputstvo. Stvarno savladavanje vještina neophodnih za rad u strankama i učestvovanje na izborima, detaljan je i zahtevan proces, koji zahtijeva vrijeme i ne može se završiti bez konkretnog ulaska u političku arenu.

Namjera ovog priručnika je i da pomogne da stalno provjeravamo sopstvenu argumentaciju i motivaciju, kao i da sebe, svoje saborkinje i one prije nas stavljamo u okvir dugogodišnje borbe za prava žena i vidimo širu sliku od situacije u kojoj se trenutno nalazimo. Ukoliko nakon čitanja ovog priručnika dobijete bar jednu novu ideju ili se (nadamo se) javi misao „sad mi je jasnije“, ovaj priručnik je ispunio svoju svrhu.

Želimo vam mnogo sreće u daljim naporima; znamo da hrabrosti, upornosti i volje već imate.

Autorka i urednik

Ilustracija: USA Today Network

1. ZAŠTO ŽENE U POLITICI – NEKOLIKO DEZENIJA ARGUMENTOVANJA

**“DOSTA SI MARŠIRALA,
VRIJEME JE DA SE
KANDIDUJEŠ!”**

Krajem devedesetih i početkom dvijehiljaditih godina, aktivistkinje i stručnjakinje na prostorima balkanskih zemalja povezivale su se i gradile argumentaciju za veće učešće žena u politici. Koristile su primjere strategija kojima su aktivistkinje drugih zemalja uspjele da povećaju broj žena u svojim parlamentima i vladama, kao i istraživanja koja su pokazivala promjene u javnim politikama onda kada veći broj žena (više do 30%) dođe na mjesta odlučivanja.

Sve zajedno pokušavale su da odgovore na pitanje – Šta će žene u politici? Podrazumijevana pozicija bila je da žene treba da budu na nekim drugim mjestima, a da politikom treba da se bave oni koji za nju imaju sposobnosti, iskustva, resursa i, prije svega, vremena. Žene nisu bile prepoznate u toj grupi. Argumenti kojima su se takvi stavovi dovodili u pitanje bili su mnogobrojni, ali ih možemo grupisati u nekoliko ključnih.

Jedan od često korišćenih argumenata, koji je opstao do danas, jeste da politika treba da „radi“ za građane i građanke, a da žene, zato što su bliže svakodnevnom životu, bolje nego muškarci znaju šta nam stvarno treba za svakodnevno funkcionisanje. Možda je ovaj argument najbolje olicen u sloganu *Dajem jedan kut u kući za jedno mjesto u parlamentu*, koji se krajem devedesetih koristio u Hrvatskoj u kampanji za povećanje broja žena u parlamentu. U isto vrijeme, ovaj je slogan pokazivao i šta je problem – to žensko mjesto u kući, koje je trebalo da ostane nepromijenjeno.

Snažna grupa argumenata odnosila se na potencijale žena. Isticalo se da su žene obrazovane gotovo jednako kao muškarci i da svojim znanjem i iskustvima i te kako mogu doprinijeti efikasnijim politikama. Ova vrsta argumentacije i danas je prisutna, ali se iz sfere politike preselila u preduzetništvo, biznis i one sektore društva u kojima je prisustvo žena manje vidljivo. Argumentacija o kapacitetima žena od sedamdesetih godina do danas koristila se na različite načine u raznim sektorima, a danas je uglavnom izoštrena time da se jasno kaže da nije (cijela) istina da žena nema u politici, preduzetništvu ili biznisu (jer ih već neko vrijeme ima), već da one nijesu na adekvatnim pozicijama ili mjestima odlučivanja u ovim segmentima društva. Mnogobrojne kampanje o potrebi za više žena na uticajnim mjestima, kojima smo svjedočili u prethodnoj deceniji, iznose u javnost baš ovaj argument.

Naravno, jedan od i dalje najsnažnijih argumenata jeste da demokratija podrazumijeva da se čuje glas svih građana, pa se zato postavlja pitanje gdje je onda polovina stanovništva, ko njih zastupa i ko u njihovo ime govori. Ovaj argument o potrebi za reprezentativnošću žena dopunjen je i iskustvom da veći broj žena u parlamentima i drugim mjestima odlučivanja ohrabruje građane i građanke da učestvuju u javnom životu, a posebno pripadnice i pripadnike manjinskih grupa, koji malo utiču na donošenje odluka. Slogan *Pola neba, pola zemlje, pola moći*¹, koji se gotovo već dvije decenije koristi u Evropi, a koji su u javni prostor donijele članice socijaldemokratskih stranaka kada su u svojim partijama počele da organizuju forume žena, i dalje najsnažnije ilustruje ovaj argument.

Iako su se dugo opirale da promovišu žene u svojim redovima ili da prepoznaju ulogu žene izvan konteksta porodice i privatnog života, desno orijentisane stranke, tačnije političarke iz ovog bloka, krenule su da traže svoje mjesto u politici. Jedan od argumenata koji se najčešće čuje s ove strane političkog spektra jeste da su žene odanije i bliže porodici, te da politike za koje se one zalažu doprinose boljem životu porodica, a time i društva.

Pored svih ovih argumenata (koje i dalje koristimo, jer potpuna

1. Slogan je inspirisan izjavom Mao Ce Tunga: „Žene drže pola neba“. Ta izjava je najavila reforme unutar Narodne Republike Kine i Kineske komunističke partije, kojima se ženama garantuju ista prava kao i muškarcima. Tokom devedesetih godina, posebno na IV svetskoj UN konferenciji posvećenoj položaju žena, koja je 1995. godine održana u Pekingu, ovaj slogan je pretvoren u „Pola neba, pola moći“, a danas se najčešće (posebno u strankama socijaldemokratske orijentacije) koristi kao „Pola neba, pola zemlje, pola moći“, čime se označava zahtjev za punu ravnopravnost žena i muškaraca.

3. Istraživanje za istraživanjem naučili su nas da nema boljeg i efikasnijeg načina za razvoj društva od osnaživanja žena. Nijedna druga politika ne uspijeva tako dobro da podigne ekonomsku produktivnost ili smanji smrtnost djece i majki. Nijedna druga politika sa takvom sigurnošću ne povećava uhranjenost ili promovira zdravlje, uključujući i prevenciju od HIV-a/AIDS-a. Nijedna druga politika nije tako moćna u povećanju šanse za obrazovanje u narednoj generaciji – Kofi Annan, na otvaranju 49. sesije Komiteta UN-a za položaj žena 2005. godine, dostupno na: <https://press.un.org/en/2005/wom1488.doc.htm>

4. https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures#_edn6
i <https://www.statista.com/statistics/1058345/countries-with-women-high-est-position-executive-power-since-1960/>

5. Jedna od najpoznatijih međunarodnih ženskih mreža protiv rata jesu „Žene u crnom“, koje su nastale kao odgovor izraelskih i palestinskih žena na konflikt na njihovoj teritoriji, a danas širom svijeta ima više od 15 ovakvih organizacija. „Žene u crnom“ bile su vrlo aktivne na području bivše Jugoslavije tokom konflikta, a za svoj rad nominovane su i za Nobelovu nagradu za mir. I danas se ove organizacije širom svijeta zalažu za mir i pomirenje.

6. Najpoznatiji primjer je Ruanda, koja je nakon perioda konflikta i genocida u Ustav 2003. godine unijela kvotu od 30% žena, da bi već 2008. godine u parlamentu Ruande bilo izabrano 56% žena. Danas je ovo zemlja sa najvećim brojem žena u parlamentu: 61,3% <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2018/8/feature-rwanda-women-in-parliament>

participacija još nije dostignuta), danas znamo da je učešće žena u politici ključno doprinijelo da se obrazovanje, zdravlje, briga o djeci, starima, saobraćaju ili životnoj sredini² nađu među prioritetima javne politike, a da su nasilje u porodici ili rodna ravnopravnost postale političke teme tek ulaskom žena u parlamente. Znamo i da je participacija žena promijenila način komunikacije i saradnje u politici, te da su političarke ključno doprinijele saradnji parlamenata sa organizacijama civilnog društva, građana i medija. *Ono što je dobro za žene, dobro je za celo društvo* iz tog razloga nije samo slogan, ima svoju potvrdu u praksi mnogih društava širom svijeta.³

Prema podacima iz 2022. godine⁴, na najvišim pozicijama u svetu trenutno se nalazi 11 žena predsjednica država i 13 žena premijerki. U vladama se na pozicijama ministarki nalazi oko 21% žena (neke države su u izbornim procesima), i one se najčešće bave pitanjima položaja djece, mladih, starih, socijalnom zaštitom generalno, pitanjima rada, zaštite životne sredine, energetike i rodne ravnopravnosti. U parlamentima se globalno nalazi nešto više od 26% žena.

Iako prvi put na najvišim pozicijama (predsjednice ili premijerke) imamo 24 žene, što konačno prelazi više od 10% (193 zemlje su članice Ujedinjenih nacija), broj žena sa stvarnom moći i dalje je zabrinjavajuće mali.

Prva izabrana premijerka na svetu je Sirimavo Bandaranaike iz Šri Lanke (1960. godine). Na čelu Vlade najduže se u kontinuitetu zadržala Angela Merkel (16 godina), kao i Indira Gandhi (mada ne u kontinuitetu), a najduže je na poziciji moći bila premijerka Bangladeša Sheikh Hasina (oko 18 godina).

Na ovim prostorima prva žena na čelu Vlade bila je Milka Planinc, premijerka bivše Jugoslavije, od 1982. do 1986. godine. Ona je ujedno i jedina žena koja je bila premijer neke socijalističke zemlje.

U konfliktima i postkonfliktima društvima žene su igrale veliku ulogu u zaustavljanju rata, uspostavljanju mira i obnavljanju pokidanih veza.⁵ U mnogim državama je upravo snažan ženski aktivizam u okviru civilnog sektora, akademske zajednice, medija i stranaka omogućio da se nakon konflikta poveća politički uticaj žena i težište stavi na politiku pomirenja i obnove.⁶

Iako su na početku veliki protivnici ulaska žena u politiku bile političke stranke, tačnije formalni i neformalni lideri, koji su veći broj žena videli kao prijetnju njihovim zagaranovanim mestima, upravo su partije te koje su mnogo dobile većim angažovanjem žena. Mnoge stranke su u svojim najvećim krizama uspele da opstanu upravo zahvaljujući odanosti svojih članica, koje je nisu napustile nakon gubitka izbora.

Ženski rad u strankama i dalje je često presudan u izbornim kampanjama (od obilaska birača do kontrole izbora), a uspostavljanje unutrašnjih demokratskih procedura u mnogim partijama značajno je unaprijeđeno onda kada su političarke zahtijevale da se odluke donose na sastancima stranačkih organa, a ne u kafanama. Dolazak većeg broja žena u stranke umnogome je mijenjao imidže samih stranaka, a danas je pitanje koliko se žena kandiduje i na kojim pozicijama jedan od pokazatelja demokratizacije same stranke. Ne manje važna jeste i činjenica da su upravo političarke imale ključnu ulogu u uspostavljanju komunikacije među strankama u situacijama visokih političkih konflikata ili kriza.

Dolazak žena u parlamentarne klupe promijenio je i funkcionisanje samih parlamenata – od enterijera (neki doslovce nisu imali ženske toalete) prilagođenog ženama, osobama sa invaliditetom i majkama (uvode se i prostorije za dojenje) do izmjena procedura i načina funkcionisanja. Neki od parlamenata su npr. usaglasili svoje sjednice sa školskom godinom i raspustima kako bi roditelji parlamentarci mogli da prave balans između privatnog i javnog života.

Ono što se navodi na kraju (često baš kao poslednje) jeste da žene imaju pravo da se bave politikom. Nelako izgovaran argument da ženama pripada pravo da se bave politikom jednako kao i muškarcima, danas je zapravo ključan. Aktivistkinje zato ističu da je vrijeme dokazivanja šta to dobro žene donose u politiku ili da su žene jednako sposobne da se bave politikom kao i muškarci – prošlo. Ženska prava su ljudska prava, prema tome, i politička prava su ženska prava.

2. POLITIČKA PRAVA ŽENA I POLITIČKA PARTICIPACIJA ŽENA

2.1. PRAVO GLASA ŽENA

**“BORIĆEMO SE DOK NE
POBJEDIMO.” - PAROLA NA
DEMONSTRACIJAMA ZA PRAVO
GLASA ŽENA POČETKOM XX VEKA**

Danas za većinu naših građanki i građana izraz politička prava podrazumijeva pravo glasa i deluje kao davno ostvareno pravo, o kome nema potrebe razgovarati. Štaviše, mnoga savremena društva suočavaju se sa ozbiljnim

deficitom „upotrebe“ ovog prava. Građani i građanke sve rjeđe imaju utisak da se radi o stvarnom pravu, već im izgleda da ne mogu promijeniti tok politika kako god glasali. Kako smo do toga došli, veliko je pitanje za sve današnje demokratije i broj odgovora takođe nije mali. Iako nema dileme da neki od razloga „političke apatije“ leže i u nepoznavanju političkih procesa, istorije borbe za pravo glasa, pretvaranje građana u potrošače, a političara u proizvode, jedan od važnih razloga je nerazumijevanje pojma političke participacije ili učešća u javnom i političkom životu.

Politička prava svih građana i građanki podrazumijevaju pasivno i

aktivno biračko pravo, drugim riječima – pravo da biraju (da glasaju) i da budu birani/e (da se kandiduju).

Borba za prvi dio ovih prava za žene trajala je doslovce nekoliko vijekova i vrlo je zanimljivo kako se danas u obrazovnom sistemu ili javnom govoru ističe da su „žene dobile pravo glasa“, a zapravo su ga izborile same dugogodišnjom borbom za svoja politička prava. U različitim djelovima svijeta, bitke su bile različite, ali je svima zajedničko da su bile dugotrajne, naporne, često sa velikim žrtvama i da su podrazumijevale mučne rasprave u parlamentu i javnom životu sa muškim političkim elitama, koje su manje ili više javno poricale pravo glasa ženama.⁷

Iako je bilo ozbiljnih istorijskih iskoraka i pobjeda u prvoj polovini XX vijeka⁸, najveći broj država pravo glasa ženama priznao je nakon Drugog svetskog rata, a na prostorima bivše Jugoslavije, žene su prvi put glasale 1946. godine. Ovo pravo bilo je zagantovano Ustavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1946. godine, u kome se u čl. 24 navodilo i da su „žene ravnopravne sa muškarcima u svim oblastima državnog, privrednog i društveno-političkog života“.

U Republici Crnoj Gori prvi put se u dokumentima Komunističke partije iz 1919. godine navodi da „bez slobodne, emancipovane, politički izgrađene i društveno aktivne žene nema revolucije, nema društvenog napretka i nema budućnosti“, te se s pravom može reći da više od vijeka traje ozbiljna borba za politička prava žena u Crnoj Gori.

Pravo glasa žena nigdje na planeti nije donijelo očekivanu i željenu promjenu. One koje su se zalagale za ovo pravo vjerovale su da će pravo glasa žena suštinski promijeniti društva, jer žene neće glasati za ratove, kapitaliste, visoke poreze. Ženama je svojstveno da glasaju za mir, politike solidarnosti i brigu o ljudima, i to će promeniti svijet. To se nije dogodilo. U društvima bez mnogo obrazovanih žena i bez njihove političke istorije, ovo pravo stajalo je kao neiskorišćeni potencijal decenijama.

Da bi politička prava žena počela da proizvode stvarne promjene u društvima, bilo je potrebno da devojčice krenu da se školuju, da se zajednice emancipuju, radnice dobijaju svoja prava, a da političke stranke u svoje redove primaju žene, i naravn da se žene kandiduju.

7. Slobodanka Markov, „Pravo glasa žena“, CESID 2001, dostupno na: <http://www.cesid.rs/pdfovi/PRAVO%20GLASA%20ZENA.pdf>

8. Prvo opšte pravo glasa dobile su žene na Novom Zelandu 1893. godine, ali su stvarno glasale 1919. U Velikoj Britaniji žene su dobile pravo glasa 1918. godine, kada i Nemice, Ruskinje (potvrđeno pravo iz 1917), Švedanke, Amerikanke u pojedinim državama...

2.2. POLITIČKA PARTICIPACIJA ŽENA

**“VARATE SE AKO MISLITE
DA ĆU JA OVDE BITI SAMO
FIKUS.”**

Iako je razdvajanje pasivnog i aktivnog biračkog prava žena relativno kratko trajalo, za stvarno učešće žena u politici bio je potreban gotovo još jedan vijek.

U javnosti se u prethodnim decenijama, posebno u našem društvu, mnogo puta čulo da je to zato što žene neće u politiku i/ili zato što politika nije za žene. Ta „gladijatorska arena“ treba da ostane muškarcima, a žene da se drže kuće i porodice. I prvo i drugo je poluistina, tačnije stereotip o bavljenu politikom, koji je i danas prisutan. Neke žene nisu htjele da se bave politikom znajući koliko im vremena i energije treba da uđu u taj prostor, a da su rezultati, najblaže rečeno, neizvjesni. Sa druge strane, politika je i dalje vrlo zahtjevna disciplina, u kojoj (još uvek) nema dovoljno pravila, a znanje i veštine (pre)često nisu faktor uspjeha. Ipak, mnogo žena hoće da se bavi politikom i čini to, a parlamenti i političke stranke više nisu „zabranjena zemlja“ za njih.

9. <https://eige.europa.eu/news/gender-equality-index-2020-can-we-wait-60-more-years>

10. <https://time.com/5951101/global-gender-gap-135-years/>

U trenutku kada nastaje ova publikacija, broj žena u parlamentima na istorijskom je maksimumu, iako to ne znači da smo blizu cilja. Prema Indeksu rodne ravnopravnosti, istraživanju koje svake dvije godine sprovode zemlje Evropske unije, od pune ravnopravnosti nas dijeli još 60 godina⁹, dok Svetski ekonomski forum 2020. izračunava da nam na globalnom nivou treba bar još 135¹⁰ godina. Ovako veliki disparitet posledica je kovid krize, koja je vratila položaj žena unazad (npr. izveštaj za 2019. pokazivao je 99 godina do pune ravnopravnosti), i ovo je najveća razlika u položaju žena i muškaraca na globalnom nivou od 2006. godine, otkad se izračunava ovaj indeks.

Jasno je, dakle, da kada danas govorimo o političkoj participaciji žena, govorimo o ženama na mjestima odlučivanja i o stvarnoj moći žena da utiču na donošenje odluka koje se tiču celog društva.

Zahvaljujući socijalističkoj ideologiji, u okviru koje su žene i muškarci bili ravnopravni, kao i delegatskom sistemu, u bivšoj Jugoslaviji žene su na mjestima odlučivanja bile više zastupljene nego u zapadnoj Evropi u tom trenutku.

To, naravno, ne znači da je zastupljenost bila jednaka u svim bivšim republikama i pokrajinama. U Crnoj Gori žene nikad nisu činile više od 15% poslanika republičkog parlamenta.

Grafikon 1 - Žene u Saveznoj skupštini

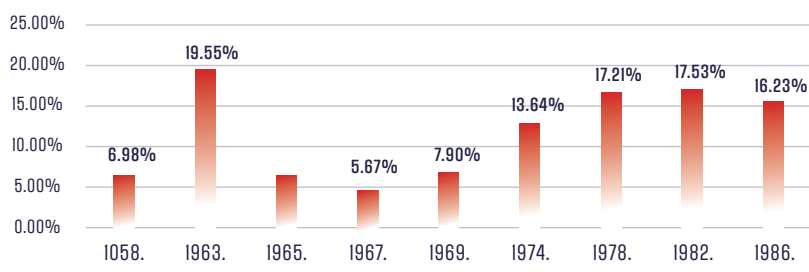

Tabela 1 - Zastupljenost žena i muškaraca od 1946. do 1990. godine

IZBORNI PERIODI U CRNOJ GORI	Žene - POSLANICE (%)	MUŠKARCI - POSLANICI (%)
1946-1947	2,8	97,2
1950-1953	4,35	95,65
1953-1958	4	96
1958-1963	4,66	95,34
1963-1969	15,75	84,25
1965-1967	11,42	88,58
1969-1974	3,54	96,46
1974-1978	12,59	87,41
1978-1982	7,88	92,12
1982-1986	13,33	86,67
1986-1990	12,73	87,27

Ono što je, nažalost, bilo zajedničko za sve države bivše Jugoslavije jeste da je prvim višestranačkim izborima broj žena u parlamentima desetkovan.

Najveći broj žena na prvim višestranačkim izborima zadržao se u Sloveniji (11,3%), a najmanji u Srbiji (1,6%). U prvi crnogorski višestranački parlament izabrano je 4,8% žena, gotovo isto kao u susjednoj Hrvatskoj (4,4%) i nešto više nego u Severnoj Makedoniji (3,3%) i Bosni i Hercegovini (2,9%).

U novoizabranim vladama žene su bile izuzetak, a broj žena u parlamentima postepeno se povećavao u godinama koje su uslijedile, ali presporo i za evropske standarde i za žene koje su tražile više.

Paralelno sa bujanjem nacionalizma, ratnih politika i sukoba, povećao se broj organizacija civilnog sektora, antiratnih pokreta i pokreta za ljudska prava. Ženske organizacije spadaju u najstarije nevladine

organizacije na prostorima bivše Jugoslavije. Drugim riječima, žene su se prve organizovale da brane stečena prava. Iako već krajem devedesetih, nakon završetka sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, političarke i aktivistkinje pokreću pitanje političke participacije žena, tek će naredna dekada ženskog aktivizma (između ostalog) biti obilježena i zahtjevom za veće učešće žena u politici i kvote za manje zastupljen pol. Tako je na našim prostorima, i u Crnoj Gori, zahtjev za političkom participacijom žena došao prije svega kao zahtjev za poštovanje prava žena, a ne kao posledica stranačke demokratizacije ili otvaranje stranaka za važna društvena pitanja.

3. MEHANIZAM KVOTA

11. „Po nivou obaveznosti postoje obavezne i indikativne kvote. Indikativne kvote su ustanovljene u vidu procenata ali bez specificovanog načina primene i bez sankcija za neprimenjivanje.

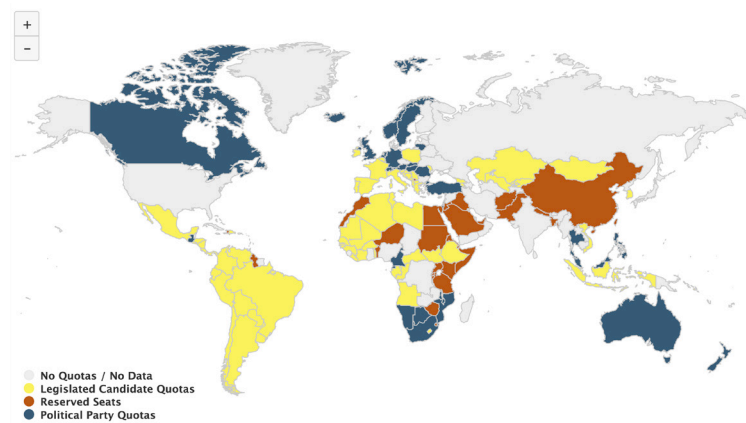
Kod obavezujućih kvota propisano je kako će se predviđeni procenat ispoštovati, kako će se liste praviti, sa kojim rasporedom kandidata po polu, sa sankcijama za nepoštovanje svakog od tih načina primene sistema kvota”, Zorica Mršević, „Izborni sistem kvota”, 2007.

Izvor:

IDEA, Institut za demokratiju i podršku izbornim procesima: <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas>

Kvota za manje zastupljen pol jedna je od zakonskih mjera kojim se osigurava da žene učestvuju u političkim procesima i stignu do mjesta odlučivanja. Više od dvije trećine zemalja na planeti danas ima neki oblik podrške političkoj participaciji žena. Iako se u literaturi i dalje pravi razlika između takozvanih indikativnih i obaveznih kvota, u većini zemalja ova mjera propisana je zakonima .društvena pitanja.¹¹

Slika 1 - Mapa zemalja koje imaju neku vrstu kvota za manje zastupljen pol

Kvota su u našem društvu dugo debatovane, a onda su konačno usvojene 2011. godine. Zakonom o izboru odbornika i poslanika uređuje se kvota od 30% za kandidate manje zastupljenog pola, ali

tako da jedan kandidat manje zastupljenog pola mora biti među četiri kandidata, i to u članu 39a, koji glasi:

Član 39a¹²

U cilju ostvarivanja principa rodne ravnopravnosti, na izbornoj listi biće najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola.

Na izbornoj listi među svaka četiri kandidata prema redosljedu na listi (prva četiri mjesta, druga četiri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan kandidat pripadnik manje zastupljenog pola. Izborna lista koja ne ispunjava uslove iz st. 1 i 2 ovog člana smatraće se da sadrži nedostatke za proglašenje izborne liste, a podnosilac liste biće pozvan da otkloni nedostatke liste, u skladu sa ovim zakonom.

Podnosiocu izborne liste koji ne otkloni nedostatke iz stava 3 ovog člana, izborna komisija odbiće proglašenje izborne liste, u skladu sa ovim zakonom.

Na ovaj način kvota još nijednom nije bila dostignuta, iako je Zakon poslednji put mijenjan 2020. godine, odredba o kvotama nije unaprijeđena.

Otpori sistemu kvota na izbornim listama u našem regionu bili su veliki. Najčešće se čulo da žene „nisu kvote“ i da niko ne treba da uđe u parlament zato što je žena ili muškarac. Takođe se čulo da u politiku treba da uđu „kvalitetne žene“ i ovaj izraz je ostao prisutan na javnoj sceni do današnjih dana, kao odličan pokazatelj načina na koji se pitanje pozicije žena i dalje vidi u društvu. Naime, izraz „kvalitetan“ muškarac u politici ne postoji i nikad nije postojao, što implicira ili da su svi prisutni muškarci na političkoj sceni već kvalitetni, dostojni pozicija kojima se bave, ili da se ženama u stvari dvostruko sudi i da se očekuje da se posebno dokažu kako bi zaslužile mjesto u prostorima u kojima se vjekovima već nalaze muškarci.

Kvota su danas u većini zemalja svijeta mjera afirmativne akcije koja će postojati onoliko koliko bude potrebno da se društva naviknu da žene imaju jednaka prava kao i muškarci da učestvuju u javnom životu i politici. Njihova jačina često zavisi od toga kako su kao mjera stigle u određena društva: negdje su nastale kao posledica političkih prevrata, konflikata ili čak revolucija u kojima su žene učestvovala kao i muškarci, pa su došle kao podrazumijevajuća nagrada za prethodnu borbu¹³; u nekim društvima su posljedica opšteg zalaganja za rodnu ravnopravnost, pa su onda zagarantovane zakonima i Ustavom¹⁴, a u tzv. stabilnim demokratijama sa dužom političkom istorijom i razvijenim birokratizovanim partijama došle su i kao posljedica unutarpartijske transformacije i promjena koje treba da odgovore duhu vremena u kome se živi.

12. <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/za-kon-o-izboru-odbornika-i-poslanika.html>

13. Npr. Ruanda i mnoge druge afričke postkonfliktne zemlje.

14. U Francuskoj su npr. prvo morale biti usvojene ustavne promjene da bi se kvote mogle zakonom propisati.

Postoje različiti tipovi kvota, koje funkcionišu u raznim momentima izbornog procesa. Kvote za formiranje pula kandidatkinja (ženske unutarpartijske liste) koriste se da obezbijede učešće žena u predizbornom periodu i njihovu vidljivost u partiji. U vrijeme izbora koriste se kvote za formiranje kandidacionih lista, koje moraju imati minimalno prisustvo kandidata manje zastupljenog pola (npr. 30 ili 50%) i koje su najčešće zakonima propisane. U mnogim zemljama postoje i kvote koje određuju koliko minimalno mora da postoji izabranih, ne samo nominovanih kandidata određenog pola, bilo da je to određeno jasnom pozicijom na izornoj listi (svako drugo ili treće mesto, dvije od pet i sl.) ili u vidu sistema rezervisanih mjesta u parlamentu (poput kvota za nacionalne manjine). Najčešće su u upotrebi, kao najpraktičnije, kvote namenjene izbornim listama. One se po pravilu koriguju tehnikom duplih kvota, jer se osim procenta prisustva na kandidatskim listama propisuje i njihovo mjesto kako se ne bi dogodilo da na izbornim listama imamo formalnu zastupljenost manje zastupljenog pola, ali ne i na izbornim mestima koja obezbjeđuju ulazak u parlament.

Kvota u crnogorskom zakonodavstvu, na način na koji su sada propisane, ne obezbjeđuju dovoljnu zastupljenost žena u parlamentu. Iako je od 2011. godine izorno zakonodavstvo mijenjano mnogo puta i bilo tema mnogih debata, rada radnih grupa, kamen spoticanja u političkoj krizi, sistem kvota za manje zastupljen pol još uvek nije promijenjen.

15. Ženska politička mreža Crne Gore je mreža političarki koja je nastala uz podršku UNDP-a Crne Gore, nakov višegodišnjeg programa političkog osnaživanja žena u CG. Misija Ženske političke mreže jeste da zajedničkom političkom akcijom, kroz povećanje broja žena na mjestima odlučivanja, unapređuje prava i položaj žena do potpune ravnopravnosti. Više detalja dostupno na: <https://www.gendermontenegro.me/women-s-political-network/activities>

Kampanja za unaprjeđenje zakonodavstva vođena je i od strane političarki kroz Žensku političku mrežu Crne Gore¹⁵ i od strane aktivistkinja civilnog sektora. Nova zakonska rešenja su pripremljena, „politička volja“ ili, tačnije, političke stranke su na potezu. Veliki doprinos u borbi za kvote i osiguranje političke participacije žena nesumnjivo daju civilni sektor i ženske organizacije, kao i druge NVO koje se bave pitanjima ljudskih prava i unapređenjem političke kulture. Ove organizacije odigrale su vrlo važnu ulogu u promovisanju ideje ravnopravnosti u politici.

Jedan od primjera dobre prakse je program Norveške radničke partije „Žene to mogu“, koji je u saradnji sa tom partijom sproveden i u regionu Balkana (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Srbija, Makedonija, Kosovo, Albanija) gotovo deset godina (od kraja devedesetih do 2009. godine). Kroz ovaj trening je prošlo oko 35 hiljada žena. Trening je bio namijenjen političarkama, aktivistkinjama, svim ženama koje su željele da budu aktivne u javnom životu. Poseban program bio je kreiran za novinarke, kako bi mediji promijenili izvještavanje o ženama u politici. Direktna posljedica sprovođenja ovog programa, kao i kontinuirano lobiranje unutar partija i institucija sistema, bilo je uvođenje kvota u izborne zakone zemalja bivše Jugoslavije.

3.1. STVARNE POLITIČARKE I „FIKUS-ŽENE“

Jedna od teza koje se danas (pre)često čuju u javnosti jeste da učešće žena u politici nije tako važno, jer žene rade ono što im kažu političke stranke, a među članicama partija malo je „stvarnih političarki“. Tako je na civilnoj sceni i u javnosti nastao izraz „fikus-žene“, pod kojim se podrazumijeva da partije na određene funkcije dovode žene koje se neće stvarno baviti politikom, već će biti „ukras“ i raditi ono što stranke očekuju.

Zakonsko uvođenje kvota u mnogim državama je pokazalo da ovaj izraz nije nastao slučajno, zato što su nerijetko stranke koje u svojim redovima nijesu imaleiskusne političarke ili forume žena na kandidatske liste stavljale rođake i prijateljice, sa idejom da „samo ispune zakonsku obavezu“. Pojava je bila vidljivija u lokalnim skupštinama i administracijama. U mnogim sredinama bilo je podrške ideji da se žene koje su tek pristigle na stranačke funkcije i odborničke klubove edukuju i dobiju potrebna znanja za bavljenje politikom, a ovakve programe najčešće su pokretale i vodile organizacije civilnog društva, dok su stranke po pravilu podrazumijevale da žene treba same da se snađu ili da čute. S druge strane, vrlo je indikativno da ne postoji pandan ovom izrazu u muškom rodu, iako svi znamo da ni svi odbornici, ni poslanici nisu izabrani po svojim sposobnostima, i da i među njima ima onih koji su odabrani da slušaju.

Danas stranke sve češće prepoznaju da je u njihovom interesu da u svojim redovima imaju ugledne i prepoznate političarke, pogotovo što se u javnosti sve češće javlja stav da nedostaju žene ili da bi one određene poslove bolje radile. Takođe, jasno je i da su stranke odgovorne za obrazovanje svojih članica i članova, kao i za finansiranje i osnaživanje unutarstranačkih ženskih organizacija, tamo gdje ih ima.

Podržavamo vas zato da ne koristite ovaj izraz, jer on u osnovi podržava stereotipe o tome da politika i nije mesto za žene, iako se u pozadini bez sumnje krije otpor stranaka da se bave pitanjima rodne ravnopravnosti.

4. POLITIČKA I GRAĐANSKA PARTICIPACIJA

**“SVAKI PUT KAD ŽENA
USTAJE ZA SVOJA PRAVA,
ZNALA ONA TO ILI NE,
ONA USTAJE ZA
PRAVA SVIH ŽENA.”**

MAJA ANGELOU

Politička participacija žena prije svega podrazumijeva učešće žena u formalnom političkom procesu (u političkim strankama, parlamentima i vladama), ali je na ovom mjestu važno pomenuti i ogroman

angažman nevladinih organizacija i građanskih inicijativa, bez kojih nesumnjivo ne bi bilo napretka u ovoj oblasti.

Treba napraviti razliku između formalne ili institucionalne participacije kao što je učešće na izborima, u partijskim aktivnostima i predstavničkim izabranim tijelima, od neformalne participacije kao što je angažman u društvenim pokretima ili političkim procesima. Važno je imati na umu da participativna demokratija ima prije svega u vidu neophodnost učešća žena u formalnoj participaciji, dakle u političkim partijama, parlamentima i vladama. Ipak, neformalna participacija ostaje takođe značajna jer učešće u društvenim pokretima i građanskom društvu postavlja prioritete na političkoj agendi, legitimizuje prisustvo žena u politici, predstavlja izvor političkog pritiska radi povećanja

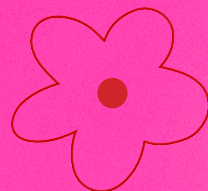
predstavljanja žena u političkim institucijama, mjesto sticanja neophodnog iskustva kao i izvor potencijalnih kandidatkinja za formalno učešće¹⁶.

16. Zorica Mršević, Izborni sistem kvota, 2007., dostupno na: https://www.idn.org.rs/biblioteka/ZMrsevic_Izborni_sistem_kvota.pdf

Udruživanje građana i građanki oko tema koje smatraju važnim za sopstveni život, bilo da sa radi o udruženju pecaroša, strukovnim organizacijama ili organizacijama koje se bave javnim politikama, okosnica je građanskih sloboda u jednom društvu. Kako je prethodno navedeno, ženske nevladine organizacije spadaju u najstarije, koje zajedno sa drugim organizacijama civilnog društva daju ogroman doprinos demokratizaciji društva. Udruživanje žena ključno je doprinijelo artikulisanju tema koje se tiču života žena kao političkih pitanja. *Lično je političko*, slogan je koji je iznikao upravo iz ženskog pokreta, a znači da naš život, i sve što utiče na naš život, treba da bude političko pitanje. U tom smislu, pitanje vrtića u koji idu naša deca, trotoara ili buke u našem gradu jednako je važno kao pitanje poreske politike, odbrane ili preduzetništva.

Organizacije civilnog društva odigrale su i imaju i dalje ogromnu ulogu u stavljanju ovih tema na agende lokalnih i nacionalnog parlamenta. Istražuju potrebe građana i građanki, čitaju zakone, predlažu mjere, bune se i protestuju. Time aktivno učestvuju u političkom životu jedne zemlje. Ove organizacije takođe donose glasove različitih manjinskih grupa (osoba sa invaliditetom, LGBT zajednice, nacionalnih manjina, siromašnih, zdravstveno ugroženih i zanemarenih) i sa njima i u njihovo ime utiču na politike.

Stavljanje zakona i strategija koji unapređuju položaj žena u jednoj zajednici na dnevni red parlamenata danas je nezamislivo bez učešća i snažne podrške nevladinih organizacija. Iako je saradnja političarki i aktivistkinja prepuna izazova (nerazumijevanja različitih pozicija i iznevjerenih očekivanja), ona je i dalje presudna za stvarnu političku participaciju i poboljšanje položaja žena.

5. ŠTA JE NAMA ŽENSKA BORBA DALA ILI ŠTA DUGUJEMO FEMINISTKINJAMA?

BEL HUIKS

**“PRIĐI BLIŽE.
POGLEDAJ KAKO FEMINIZAM
MOŽE DA DOTAKNE I PROMIJENI
TVOJ ŽIVOT I SVE NAŠE ŽIVOTE.
PRIĐI BLIŽE I SAZNAJ IZ PRVE
RUKE ŠTA JE FEMINISTIČKI POKRET.
PRIĐI BLIŽE I VIDJEĆEŠ:
FEMINIZAM JE ZA SVE.”**

Feminizam je i danas, gotovo dva vijeka posle početka borbe za politička prava žena, pojam i tema koja izaziva veliku pažnju, posebno na Balkanu. Dok je u zapadnim zemljama već uveliko uobičajeno da političarke i aktivne žene u javnoj sferi za sebe govore da su feministkinje, kod

nas je to i dalje riječ od koje treba bježati, a nerijetko i čujemo kako političarke kažu: *Ja se zalažem za prava žena, ali nisam feministkinja. Na ovom mjestu bismo zato da odbranimo i riječ i feministkinja, ali i da ukažemo na važnost feminizma za ostvarivanje političkih prava žena.*

Riječ feminizam potiče od latinskog *femina*, što znači žena; prvi je ovu reč upotrebio Šarl Furije, socijalutopista, da opiše zalaganje za izjednačavanje položaja žena i muškaraca, a prvi put se našla u francuskom rečniku *Le Robert* 1837. godine.

Feminizam danas označava¹⁷ skupinu ideologija i političkih pokreta kojima je cilj bio poboljšanje položaja žene u društvu, odnosno izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca. Posebno se zalaže za oslobađanje žena od nasilja, seksizma i tradicionalnih ženskih uloga, kao i za prihvatanje žene kao cjelokupne ličnosti (ne svodenje žene na samo jednu njenu ulogu).

17. <http://alas.matf.bg.ac.rs/~mi08075/feminizam.html>

Ispravno bi zapravo bilo govoriti o feminizmima, zato što danas feministički pokret podrazumeva mnoštvo različitih ideja, stanovišta, strategija i akcija za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca. Tako se sada može govoriti o liberalnom feminizmu, ekonomskom, socijalnom feminizmu, anarhofeminizmu, eko-feminizmu, radikalnom feminizmu, pacifističkom feminizmu, postkolonijalnom feminizmu, feminizmu trećeg svijeta, sajberfeminizmu, spiritualnom feminizmu itd. Ono što je svim ovim pravcima zajedničko jeste zalaganje za ravnopravnost žena i muškaraca, a svaki od ovih pravaca (a nisu svi nabrojani) zalaže se za različite načine ostvarivanja ravnopravnosti.

Takođe se u literaturi često govori o tri talasa feminizma. Prvi talas proteže se kroz XIX vijek i obeležen je borbom za politička prava žena, za pravo glasa. Nerijetko se aktivistkinje ovog vremena označavaju kao sufražetkinje (eng. *suffragette* - za pravo glasa). Drugi talas feminizma počinje od 60-ih godina prošlog vijeka i tada zapravo nastaje veliki broj različitih feminističkih pravaca. Nastaje radikalni feminizam, koji se zalaže za korjenite promene u društvu, a kao tema u javnosti prvi put se pojavljuje i pitanje smanjenja nasilja nad ženama i zloupotrebe ženskog tijela.

Dok je prvi talas feminizma u fokusu imao izjednačavanje prava žena i muškaraca (žene su tražile da dobiju ista prava kao muškarci i da ona zakonima budu zagarantovana), drugi talas je u središte politika stavio prepoznavanje različitosti i zahtevao od država i vlada da kreiraju specifične politike i programe za žene kako zakoni ne bi ostali „mrtvo slovo na papiru“. Drugim riječima, ako su se feministkinje izborile da žene i muškarci imaju jednaka politička prava, u ovom periodu traže posebne mjere (kvote, ženske organizacije unutar partija i sl.) za veće učešće žena na izborima. U oblasti socijalne zaštite traže se sigurne kuće za žene žrtve nasilja, programi za samohrane majke, siromašne žene; u zdravstvu se zahtijeva obraćanje više pažnje na žensko zdravlje i izdvajanje sredstava za njegu i sl.

Treći talas feminizma, koji je počeo devedesetih godina prošlog veka,

a traje i danas, obuhvata sve zahtijeve prva dva talasa (u različitim djelovima svijeta žene imaju različite prioritete i drugačije strategije za osvajanje svojih prava), ali uključuje i nove teme, kao što su zaštita životne sredine, upotreba novih tehnologija, transformacija društvenih odnosa, razumijevanje rodni identiteta i sl.

Pojam rodna ravnopravnost nastaje u okviru trećeg talasa feminizma. Bez feminističkog pokreta ne bi bilo ideje rodne ravnopravnosti. Ona nastaje kao posljedica razumijevanja da se ravnopravnost u jednom društvu za (baš) sve građane i građanke može postići samo ako se svi akteri društva mijenjaju i ako svi učestvuju u ostvarivanju ravnopravnosti. Prema tome, rodna ravnopravnost je termin koji se odnosi i na muškarce, podjednako kao i na žene, jer bez promjena muškog modela ponašanja i doprinosa muškaraca nije moguće postići ravnopravnost u zajednici.

Feminizam se danas (često) izjednačava sa radikalnim metodama borbe (agresivne žene koje viču na trgovima, skrnave spomenike, skidaju se gole i sl.) ili sa ženama koje mrze muškarce. I jedno i drugo je pogrešno. Iako među feministkinjama ima onih koje se zalažu za radikalne metode borbe (i koriste ih), to se ne može izjednačiti sa cijelim feminističkim pokretom (uostalom, nekada su ženske parade za pravo glasa smatrane radikalnim). Još je dalje od istine da feministkinje mrze muškarce, naprotiv, aktivistkinje žive kao i sve druge žene u njihovim zajednicama, a u samom pokretu danas učestvuju i značajan broj muškaraca.

Važno je istaći da feminističkom pokretu dugujemo mnogo: od prava na državljanstvo, preko pravne sposobnosti, političkih, do ekonomskih prava, prava na obrazovanje itd. Takođe, stalno se moramo podsjećati da u društvu žive različite grupe žena, od kojih mnoge i dalje ne uspevaju da stvarno upravljaju svojim životom i koriste zagarantovana prava.

Zato zalaganje za ženska prava i rodnu ravnopravnost mora da se nastavi, feminizam ne smije da bude ružna riječ, već svojim sugrađanima i sugrađankama treba da objašnjavamo i njeno značenje i njenu suštinu.

6. ŽENE U POLITIČKIM STRANKAMA

6.1. POLITIČKA STRANKA

“... POKUŠAVAJU DA BEZBROJ SITNIH I LJUDSKIH ČUDI I GLEDIŠTA KOJE POSTOJE U JEDNOM NARODU SVEDU NA NEKO LIKO VELIKIH KOLEKTIVNIH MIŠLJENJA, I DA MESTO VELIKOG BROJA MALIH GRUPA OD KOJIH NIJEDNA NE PREDSTAVLJA NIKAKVU POLITIČKU SNAGU, STVORE MALI BROJ VELIKIH, DOBRO DISCIPLINOVANIH GRUPA, KOJE SU U STANJU DA PRIME NA SEBE TERET DRŽAVNE UPRAVE. STRANKE SU, DAKLE, ORGANIZACIJE SNAGE; ONE NE RAZJEDINJUJU NEGO UJEDINJUJU.”

— SLOBODAN JOVANOVIĆ

Politička partija ili politička stranka¹⁸ je organizacija koja okuplja ljude s istom **političkom ideologijom**, sa ciljem da demokratskim putem, na osnovu izbora, osvoje i vrše vlast na različitim nivoima države.

Iako se nastanak političkih stranaka na ovim prostorima vezuje za kraj XIX i početak XX vijeka, za žene je učestvovanje u političkom životu novijeg datuma. O (nešto) većem učešću žena u političkom životu može se govoriti tek sredinom XX veka i dominantno se može vezivati za Narodnooslobodilačku borbu i period socijalizma u bivšoj Jugoslaviji. Drugi važan period je nakon devedesetih godina prošlog vijeka, kada je ponovo uveden višepartijski sistem.

18. https://sh.wikipedia.org/wiki/Politi%C4%8D-ka_stranka

19. <https://www.muzejzena.me/postavke.5.postavke.html>

20. „Partija objašnjava Antifašistički front žena kao široku, masovnu organizaciju radnih žena i patriotkinja nove Jugoslavije nastala tokom NOB-a pod rukovodstvom KPJ, koja je odigrala ogromnu ulogu podizanja svijesti i mobilizaciji žena za oslobodilački rat. Preko AFŽ-a Partija pokušava da izvrši mobilizaciju žena za izgradnju socijalizma, njihovom uvlačenju u organe narodne vlasti i vaspitanju u duhu socijalizma. Partija od AFŽ-a želi da vaspitava žene u duhu socijalizma, da ih podstiče da učvršćuju dobijenu ravnopravnost i da stalno vodi brigu o njihovom kulturnom i političkom uzdizanju, da brine o majci i djetetu, kao i da utiče na što masovnije učešće žena u svim oblastima društveno ekonomskog života. Ciljevi organizacije bili su usmjereni na akcije socijalnog zbrinjavanja djece, prosvjećenju žena u zaostalim krajevima, rušenje patrijarhalnih, vjerskih i političkih stereotipa.“
Str. 411, Adnan Prekić, Položaj žena u prvim godinama komunističke vlasti, 2016, MATICA, br. 67

21. Adnan Prekić, Položaj žena u prvim godinama komunističke vlasti, 2016., dostupno na: <http://www.maticacrnogorska.me/files/67/22%20adnan%20prekic.pdf>

U Crnoj Gori žene su prvi put dobile pravo glasa 1946. godine, kada i sve druge državljanke bivše Jugoslavije¹⁹. Pravo glasa žena direktna je posljedica ideologije koja je u okviru Komunističke partije zastupana (ravnopravnost žena i muškaraca), ali prije svega ogromnog doprinosa koje su žene dale kao borkinje u II svjetskom ratu: partizanke, ilegalne radnice i partijske aktivistkinje. Isto se može reći i za sam angažman žena unutar Komunističke partije. Ovaj veliki legat koji su žene unele u oslobođenu zemlju u početku je kapitalizovan kroz (partijski) rad Antifašističkog saveza žena, čuvene AFŽ organizacije, da bi već od početka pedesetih godina bio polako smanjivan i guran u stranu. AFŽ²⁰ je dao nemjerljiv doprinos emancipaciji žena kroz organizovanje kampanja za opismenjavanje, izvođenje žena na tržište rada, radne akcije, kampanje za zdravstveno prosvjećivanje i sl.

Strogo kontrolisan i usmjeravan iz vrha Komunističke partije, proces rješavanja ženskog pitanja realizuje se na dva nivoa. Prvi je uključivanje žena u proizvodnju, njihovo zapošljavanje i plaćanje tog rada. Obrazovanje žena, njihovo masovno uključivanje u aktivnost kulturno-umjetničkih društava i druge oblike socijalizacije predstavlja drugo nivo emancipacije žene u socijalističkom društvu. Žena u Crnoj Gori po prvi put u istoriji ostavlja kućne obaveze i uključuje se društveni i ekonomski život zajednice. Učestvuje u svim poslovima obnove zemlje zbog čega ih u partiji sa razlogom uzimaju kao važan izvor nove radne snage²¹.

Međutim, u Crnoj Gori stvarni prostor za žene unutar političke stranke i njihov angažman u daljem političkom životu zapravo nije bio podržavan. Iako je među članstvom u stranci u prvoj deceniji nakon rata kontinuirano bilo oko 20% žena, u tadašnjoj Vladi Crne Gore nije ih bilo uopšte. Komunistička partija Jugoslavije za svoje članice i „nove“ žene socijalizma koristi termin „napredne“ žene, kako bi ih razlikovala od feministkinja zapadnih zemalja, koje se „bore protiv muškaraca“. Napredna žena ima važnu ulogu: da bude žena, majka i javni radnik i da tako pruži doprinos izgradnji socijalističkog društva, ali i da se razlikuje od nekih drugih žena, koje se ne uklapaju u „socijalistički moral“ toga doba. Tako novo doba vraća ženu u njenu staru ulogu (majke i supruge) i ograničava stvarne domete žena u političkom životu. Ukida se AFŽ, a u godinama koje će slijediti²² politička participacija žena neće biti ohrabrivana.

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina, pitanje položaja žena ponovo se aktuelizuje u intelektualnim krugovima, akademskoj zajednici, prvim građanskim inicijativama, nerijetko i u radničkim savjetima. Međutim, za Komunističku partiju i Socijalistički savez radnog naroda, najmasovniju društvenu organizaciju toga doba, žensko pitanje je riješeno.

Novo doba, doba višestranačkog sistema, koje na području bivše Jugoslavije počinje 1990. godine, pitanje političke participacije žena uopšte ne prepoznaje i, sudeći prema procentima izabranih žena u prve parlamente, deluje kao da je i zaboravljeno. Ipak, kao odgovor na nacionalizam i rat, razvijaće se i antiratni i ženski civilni sektor, zahvaljujući kome će ovo pitanje već krajem devedesetih, a pogotovo u prvog dekadi ovog veka, ponovo doći u fokus.

Danas – u vreme višestranačkog sistema u Crnoj Gori, rodne ravnopravnosti proklamovane kao ustavni princip Ustava Crne Gore i uz obaveze koje propisuje Zakon o rodnoj ravnopravnosti Crne Gore²³ – ključno je pitanje zašto nema više žena u parlamentu i na mjestima odlučivanja i gdje su one u političkim strankama.

Iskustvo mnogih država je pokazalo da postoji ključna veza između broja žena i njihovog položaja unutar političkih stranaka i reprezentovanja žena u telima odlučivanja u jednoj zemlji.

Stranke same po sebi nisu od onih organizacija u kojima je lako bit aktivan/na. Uprkos napisanim programima i unutarstranačkim pravilima i procedurama zapisanim u statutu stranke, položaj u partiji prije svega zavisi od blizine lideru ili određenoj struji unutar partije, a mnogo manje od formalne pozicije na kojoj se nalazite. Ženski aktivizam unutar stranaka često ostaje nevidljiv usled dominantnih stereotipa o ženama (one su majke, nemaju vremena za politiku, ili same neće da se bave politikom; politika je za muškarce) i kulture koja se održava unutar partija (npr. odluke se ne donose na sastancima stranačkih tijela, već su mnogo prije izlobirane u kafani, u neformalnim krugovima i u „muškim klubovima“, gde žena, po pravilu, nema). Politička stranka, za razliku od drugih oblika organizovanja građana, stalno je poprište političke borbe i takmičenja, a unutarstranačka dinamika, koja zahtijeva od članova da se kandiduju za određene pozicije, da lobiraju i budu birani, uopšte nije jednostavna. Same stranke (pre)često ne vide žene kao one koje mogu da izdrže tu stranačku utakmicu. Pored svega iznjetog, za mnoge članice političkih stranaka i danas je ključna bitka da natjeraju svoje kolege da se odluke zaista donose na stranačkim tijelima, a ne prije ili posle sastanaka, na mjestima na kojima žene ne mogu da prisustvuju zbog balansiranja ostalih svojih obaveza. Snažan argument za mnoge stranke i stranačke lidere i dalje je da „živimo u patrijarhalnoj zemlji“ i da „nije vreme za ženu-lidera“.

Već u osamdesetim godinama prošlog vijeka mnoge (evropske) stranke²⁴ (među njima prvo zelene i stranke lijeve orijentacije) počinju da uvode unutarpartijske kvote i organizacije žena kako bi osigurale ravnomerno učešće žena u radu političkih stranaka, a kasnije i podržale njihovo kandidovanje na ključna mesta odlučivanja. Članice stranaka su svoje mjesto u strankama nastojale da obezbijede kroz

22. „Neda Božinović ističe da je problem malog broja žena u politici postajao više vidljiv tek pred izbore te da je do 1974. vidljiva tendencija opadanja učešća žena u skupštinama. Godine 1974. uveden je delegatski sistem i nova organizacija skupština, a žene postaju birane većinom u vijeća udruženog rada, društveno-politička vijeća, a najmanje u vijeća općina i mjesnih zajednica. Nakon 1990. godine, kada je uveden višepartijski sistem, broj žena izabranih u republičke skupštine bio je manji od broja iz 1958. godine.“ <https://gyka.com/novosti/zene-u-socijalizmu-od-ubrzane-emancipacije-do-ubrzane-repatrijarhalizacije>

23. Zakon o rodnoj ravnopravnosti: <https://wapi.gov.me/download/81018a45-4270-4b3b-82a4-02434240860d?version=1.0>

24. Švedski zeleni uveli su prve zvanične partijske kvote 1987, a interne su imali od 1981. Većina švedskih stranaka trenutno ima Zipp sistem (50%) <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/country-view/261/35>

25. Aktivizam žena u Crnoj Gori, CEMI, 2014 https://cemi.org.me/wp-content/uploads/2018/02/Politicki_aktivizam_zena_u_Crnoj_Gori.pdf

26. U Vladi Crne Gore ministarske pozicije trenutno zauzimaju četiri žene (od 21 člana Vlade).

uspostavljanje jasnih stranačkih pravila i procedura (programi i statuti). No, ovo nije bila ni laka ni (do kraja) dobijena bitka. Tek u drugoj dekadi ovog veka značajno raste broj žena u parlamentima, a u strankama se uspostavlja atmosfera u kojoj se podrazumijeva da će žene i muškarci učestvovati ravnopravno u političkom životu. I kao i u životu, u različitim partijama u različitim djelovima svijeta različit je nivo ostvarivanja političkih prava žena unutar stranaka.

I dok su neke evropske partije već stigle do nivoa da posle nekoliko decenija funkcionisanja ukidaju unutarstranačke mehanizme za unapređenje političke participacije žena, u Crnoj Gori, čini se, ovi mehanizmi nikad nisu stvarno zaživjeli. Naime, većina crnogorskih stranaka u svojim stranačkim statutima i dokumentima predviđa mehanizme²⁵ kojima se osigurava učešće žena u radu stranačkih tijela, kao i unutarpartijska organizacija žena, međutim, stvarni učinak ovih mehanizama i tela nije takav da povećava učešće žena u političkom životu Crne Gore.

Na poslednjim izborima, 2020. godine, u parlamentu je izabrano 22,2% žena, iako kvota za manje zastupljeni pol predviđa da u parlamentu treba da bude najmanje trećina žena. Ova razlika u zastupljenosti žena direktna je posljedica neadekvatne podrške ženama unutar partija da se kandiduju za mjesta koja će im omogućiti ulazak u parlament. I dalje mali broj žena u Vladi Crne Gore²⁶ takođe potvrđuje činjenicu da partije ne vide žene iz svojih redova ili ekspertkinje iz civilnog društva i javnog života kao one koje mogu da preuzmu ključne pozicije.

S druge strane, stranački rad žena unutar stranaka, pogotovo u vrijeme kampanja, izrazito je velik. Žene u mnogim strankama igraju ključnu ulogu u organizaciji stranačkih skupova, animiranju građana, organizaciji aktivnosti i drugim vrstama stranačkog rada, veoma važnim za dobijanje izbora. Nije zato slučajno što se razlika u položaju žena i muškaraca unutar partija objašnjava šalom: Kad žena dođe u stranku, ona se pita ta će da radi, dok se muškarac pita šta će on da bude.

Partije nerijetko izbegavaju i da objave podatke o svom članstvu, pogotovo da kažu koliko je žena stranačkih članova. Po pravilu, manje je žena učlanjeno u stranke, pa i to potvrđuje činjenicu da partije ulažu nedovoljno energije u animiranje žena i artikulisanje njihovih potreba.

6.2. ORGANIZACIJE ŽENA UNUTAR POLITIČKIH STRANAKA: KOME (TREBA DA) SLUŽE I DA LI RADE?

Forumi žena ili unutarstranačke dobrovoljne organizacije žena nastale su sa idejom da omoguće veću političku participaciju žena. Danas su i dosta važan pokazatelj položaja žena unutar stranaka i faktički preduslov za njihovo osnaživanje, ostvarivanje saradnje sa drugim institucijama i učestvovanje na izborima.

U jednom od prvih radova na ovu temu prof. dr Marijane Pajvančić (2007)²⁷ navode se kriterijumi po kojima se može sagledati položaj žena u strankama na osnovu pozicije i značaja koje imaju organizacije žena:

27. <https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/1-Pravni-okvir-ravnopravnosti-polova.pdf>

O tome posebno govori: (ne)postojanje posebnog oblika organizovanja žena u stranci, struktura članstva u ovim organizacijama, način izbora liderke koja vodi organizaciju žena, program i sadržaj rada, veza sa drugim organima stranke, budžet organizacije žena, saradnja sa NVO, sindikatima, vladinim tijelima za ravnopravnost polova i dr.

Bez dileme, najvažnija uloga organizacija žena jeste da promovišu i podržavaju izbor članica stranaka na unutarstranačkim izborima, da se staraju o primjeni kvota, da predlažu afirmativne mere za žene i promovišu žene-liderke i članice stranaka; aktivno učestvovanje žena u partijskim tijelima ključni je preduslov za vidljivost i uticaj žena u politici. U mnogo slučajeva ove ženske organizacije unutar stranaka odigrale su ključnu ulogu u edukaciji i osnaživanju žena da se kandiduju na različite pozicije.

Socijaldemokratska partija Hrvatske nastala je 1994. godine, nakon spajanja nekoliko ljevičarskih partija. Na početku, žene su nailazile na otpor članova partije da uspostave ženski ogranak ili da se organizuju u okviru stranke. Međutim, do januara 1995. godine, aktivistkinje su osnovale Forum žena SDP-a. Forum je postao dio unutrašnje stranačke strukture i bio je u skladu sa statutom partije koji je dopuštao ženama koje su zainteresovane za vrijednosti i rad foruma da postanu članice foruma, a da ne budu članice stranke. Forum je održao niz seminara pod nazivom "Žene to mogu", po ugledu na žene u norveškim političkim strankama. U početku, strategija je bila da se formiraju kancelarije u svakom mjestu gdje već postoji ogranak stranke. U roku od dvije do četiri godine, gotovo 100 ogranaka formirano je širom

28. Karolina Leaković, Kvote u Socijaldemokratskoj partiji Hrvatske, <http://iknowpolitics.org/en/node/3302>

zemlje. Strategija izgradnje kapaciteta i povećanja zastupljenosti žena u okviru stranke bili su od suštinskog značaja za Forum kako bi se uticalo na nacionalni program nakon što partija formira vladu 2000. godine. Kao vodeća partija u koalicionoj vladi, SDP je u velikoj mjeri bila zaslužna za postizanje zastupljenosti od 34 odsto žena u parlamentu.²⁸

Takođe, organizacije žena treba da iniciraju i lobiraju za predloge koji bi u programe stranaka unijeli mjere za unapređenje rodne ravnopravnosti u javne politike. Ovo se po pravilu postiže uz saradnju sa aktivistkinjama iz civilnog sektora, te organizacije žena unutar partija imaju i ulogu da budu kanali komunikacije i saradnje sa drugim akterima izvan političke stranke: sa sindikatima, ženskim organizacijama, međunarodnim organizacijama i institucijama.

Strategije ženskih unutarpartijskih organizacija treba da ponude odgovore na tri pitanja:

1. Šta organizacija žena znači/radi za svoje članice?

/Da li im omogućava dodatnu obuku, dodatni pristup informacijama, znanju i veštinama koje mnoge članice na početku svoje političke karijere nemaju; da li ih podržava prilikom kandidovanja, da li predlaže i lobira za svoje članice, da li osigurava „sigurna mesta“ u stranačkim tijelima.../

2. ta organizacija žena znači/radi za stranku?

/Kako ova organizacija osnažuje stranku, da li se članice aktivno uključuju u predizbornu kampanju, kako ova organizacija komunicira sa biračima, kako sa drugim akterima, da li poboljšava imidž i kapacitete stranke ili deluje kao organizacija unutar organizacije.../

3. Šta organizacija žena znači biračicama i biračima?

/Da li organizacija uspijeva da animira veći broj birača (ne nužno žena) da glasaju za stranku, kako to radi, koje poruke emituje sugrađanima, čije interese zastupa.../

Iako na prvi pogled ova pitanja deluju logično, zapravo nije lako dati odgovor na njih, tj. formulisati strategiju delovanja. U praksi često organizacije žena nemaju dovoljno sredstava da organizuju obuke za svoje članice i vode unutarstranačke kampanje, a stranke (ili njihovo rukovodstvo) često ove organizacije vide kao neprijateljske, pogotovo kad se žene kandiduju za određene pozicije ili zahtijevaju zagarantovana mesta na unutarstranačkim izborima.

Dio koji bez izuzetka nedostaje svim partijama jeste direktno obraćanje biračicama. **Istorija je pokazala da žene ne glasaju za žene, i da to nije formula kojoj stranke treba da teže, ali da žene glasaju za stranke koje nude konkretne politike koje poboljšavaju položaj žena i njihovih porodica.** I upravo na taj dio naše stranke zab-

oravljaju. Još uvek u političkim kampanjama nema jasnog obraćanja ženama.

Neke od aktivnosti koje bi mogle biti sastavni dio programa stranačkih organizacija žena jesu mentorski program za nove aktivistkinje, obuka za javne nastupe, upoznavanje sa lokalnim politikama, institucijama i procedurama; sastanci i paneli za analizu programa političkih stranaka ili diskusiju o dnevopolitičkim temama; razvijanje vještina prezentacije, argumentovanja, kreiranja poruke i upravljanja društvenim mrežama i sl. Rodna analiza javnih politika i uvođenje rodne perspektive takođe je jedna od ključnih obuka, bez koje se ne može adekvatno učestvovati u kreiranju javnih politika.

6.3. RODNA RAVNOPRAVNOST U POLITIČKIM STRANKAMA, POKAZATELJI I PUTOKAZI

Ima dosta metoda i jasnih pokazatelja na osnovu kojih možemo procenjivati šta stranke rade po pitanju rodne ravnopravnosti i političke participacije žena. Najjednostavniji način je svakako analiza političkih programa i statuta stranke. Komplikovaniji dio je procjena stvarnog položaja i uticaja žena u stranci. Slijede neki od pokazatelja koji mogu biti dobar vodič za unutarpartijsku diskusiju.

POKAZATELJI POLOŽAJA ŽENA U PARTIJI	NA ŠTA OBRATITI PAŽNJU PRILIKOM ANALIZE
<p>KOLIKO STRANKA ima članica?</p>	<p>Na ovo pitanje stranke (često) ne nude odgovor, zato što se u javnosti generalno ne komentariše brojnost članstva partije. Ukoliko je prećutno tako, bilo bi veoma važno da se makar govori o procentu žena u partiji, npr. trećinu ukupnog broja članova čine žene i sl.</p>
<p>NA KOJIM SE POZICIJAMA nalaze žene u STRANCI</p>	<p>Važnija od jasnog odgovora na pitanje (npr. imamo tri žene članice glavnog odbora) jeste analiza zašto je to tako. Zašto ima malo žena i kako su one koje su stigle do pozicije uspjele za nju da se izbore?</p>

<p>KOLIKO ČLANICE UČESTVUJU U DONOŠENJU KLJUČNIH ODLUKA I KREIRANJU PROGRAMA I PORUKA STRANKE?</p>	<p>Pored formalnih funkcija koje žene zauzimaju, postoje i neformalna mesta moći u partiji. Zna se ko mora biti pitan ili ko je „ideolog stranke“, tj. učestvuje u kreiranju glavnih dokumenata. Ima li među njima žena? Kako ženska organizacija može da utiče na donošenje važnih odluka i strategija u partiji?</p>
<p>MOGU LI ŽENE DA STIGNU DO LIDERSKIH POZICIJA?</p>	<p>Ako je bilo žena na vrhu, kako su stigle, ako nije, zašto se to dešava?</p>
<p>KO SU UZORI ŽENAMA U STRANCI? KOJI SU DOMETI NAJVIŠE POZICIONIRANIH ŽENA?</p>	<p>Možete da napravite mini-anketu među ženama i da vidite na koga se ugledaju, čiji put ih inspiriše. Jer, ukoliko nisu žene iz vaše stranke, kako „da ih u stranci bude“?</p>
<p>KAKO SE STRANKA NOSI SA PITANJIMA DISKRIMINACIJE, SEKSIZMA I NASILJA?</p>	<p>Ko se i na koji način oglašava u javnosti po pitanju ovih tema? Ima li stranka jasnu politiku u vezi s ovim pitanjima? Gde su crvene linije kada je reagovanje obavezno?</p>
<p>KAKVA JE STRANAČKA POZICIJA (PROGRAM STRANKE) U VEZI S PITANJEM RODNE RAVNOPRAVNOSTI I POSEBNO POLOŽAJA ŽENA U CRNOJ GORI?</p>	<p>Šta piše u programu i statutu partije? Da li neki djelovi nedostaju? Ko treba da dopuni program? Koje su pozicije stranke po pitanju demografije, abortusa, nasilja, zapošljavanja žena, ženskog zdravlja i sl.?</p>
<p>KAKO SE STRANKA U PROŠLOSTI ODNOSILA PREMA KLJUČNIM PITANJIMA U VEZI SA POLOŽAJEM ŽENA (NPR. DA LI SE OGLAŠAVALA O PITANJU NASILJA NAD ŽENAMA, EKONOMSKIH PRAVA ŽENA, SEKSIZMA U JAVNOSTI I SL.)? POLOŽAJA ŽENA U CRNOJ GORI?</p>	<p>Analizirajte dosadašnje delovanje stranke. Ako je stranka do sada bila izvan ovih tema, na koji način može da se uključi? Ravnopravnost žena i muškaraca jeste važna politička tema.</p>

Stvarni odnos stranke prema poziciji žena i rodnoj ravnopravnosti zasigurno najprije od ideologije stranke, njene pozicije na političkoj sceni, biračkog tijela kome se obraća, političkog konteksta, ali i broja žena u stranci i broja žena na stranačkim pozicijama.

6.4. MEHANIZMI ZA OSTVARIVANJE RAVNOPRAVNOSTI ŽENA I MUŠKARACA U STRANKAMA

Mehanizmi za ostvarivanje ravnopravnosti žena i muškaraca u strankama takođe su posebno važni, jer njihovo postojanje i rad takođe snažno svedoče o tome koliko je partija spremna da radi na političkim pravima žena. Kao i pokazatelji, i ovi mehanizmi mogu da budu raznoliki, a neka od pitanja koje ovde treba postaviti su:

MEHANIZMI ZA OSTVARIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U PARTIJI – KONTROLNA LISTA	
IMA LI STRANKA ORGANIZACIJU ŽENA UNUTAR PARTIJE (FORUM ŽENA ILI SL.)?	<i>Kakva je istorija ove organizacije? Koliko je aktivna? Koji su i kakvi su joj dosadašnji rezultati? Kako se biraju lidere? Ko lobira za njih, iz kojih partijskih krugova dolaze?</i>
KOLIKO JE ORGANIZACIJA ŽENA UNUTAR PARTIJE SAMOSTALNA?	<i>Ima li sopstveni statut, budžet, kako je reprezentovan u statutu partije, o čemu može da odlučuje?</i>
KAKVA JE VEZA ORGANIZACIJE ŽENA I INFRASTRUKTURE CELE STRANKE?	<i>Da li je ženska organizacija „država u državi“, da li je marginalizovana ili je dobro uklopljena u funkcionalni deo ostatka stranke? Kako se prosljeđuju informacije, kako se saraduje?</i>
POSTOJE LI KAMPANJE A ŽENE BIRAČE?	<i>Ko učestvuje u njihovom kreiranju? Kakvi su rezultati? Ko su žene u vašem biračkom tijelu?</i>
POSTOJE LI POSEBNI PROGRAMI ZA HANĐIDOVANJE ŽENA?	<i>Ako nema, zašto nema? Kakav je stav stranke o ovom pitanju? Koliko se često preispituje? Ukolika ima, kako ih unaprijediti?</i>
DA LI STRANKA KORISTI RODNO SENZITIVAN JEZIK I RODNO SENZITIVNU STATISTIKU?	<i>Upotreba rodno senzitivnog jezika i statistike zakonska je obaveza u Crnoj Gori, no pored toga može pružiti značajnu podršku u promjeni paradigme u partiji po pitanju rodne ravnopravnosti i značaja uloge žena.</i>
KAKO PARTIJA PROMOVIŠE UGLEDNE POLITIČARKE IZ STRANKE. KAKO SE STVARAJU UZORI BUDUĆIM AKTIVISTKINJAMA?	<i>Ovo je važan korak u animiranju novih članica, ali i promjeni cijele društvene paradigme o ulozi žena u društvu, zato što se žene u politici više vide nego žene u drugim profesijama i drugim djelovima društva.</i>

Neka od ovih pitanja razrađena su na drugim mjestima u ovoj publikaciji, ali je sigurno da je moguće da stranka sama napravi neku vrstu liste za provjeru, o kojoj će se diskutovati na glavnim stranačkim organima i koja će biti putokaz za unapređenje položaja žena u stranci.

7. ŽENSKE KAMPANJE I/ILI KAMPANJE ZA ŽENE – IZBORI POLITIČKA KAMPANJA

7.1. POLITIČKA KAMPANJA

TOMAS DŽEFERSON

**“MI NEMAMO VLADU VEĆINE,
IMAMO VLADU VEĆINE KOJA
UČESTVUJE.”**

Pojam kampanja dolazi od francuske riječi *campagne*, što znači vojni pohod, bitka.

Danas podrazumijeva niz planiranih aktiv-

nosti koje služe ostvarivanju određenog vojnog, političkog ili marketinškog cilja. Nije slučajno što je terminologija preuzeta iz vojske, kao ni to da se jednako koristi u marketingu kao i u političkom životu. Danas još uvijek preovlađuje škola mišljenja da se „političar pakuje marketinški, kao i prašak za veš”, tj. da je neophodno ispitati tržište, odnosno javno mnjenje, vidjeti šta ono očekuje, a onda upakovati/ uobličiti i političke poruke i način na koji ih političari saopštavaju. Poruke nose politički lideri/ke, te je od ključne važnosti kako se ti lideri/ke biraju, kako se treniraju i oblikuju, u kojoj mjeri mogu da komuniciraju sa biračkim tijelom i (najvažnije) mogu li da pobjede.

Stoga su faze/delovi političke kampanje takođe jasno zadani: tema kampanje i političke poruke, finansiranje kampanje, organizacija kampanje (menadžer, konsultanti, partijski aktivisti koji znaju da vode kampanju) i komunikacija u kampanji, kao njen najsloženiji dio. Komunikacija u kampanji obuhvata i dio koji stranke same kontrolišu (poruke, prenosioci poruka, kreiranje spotova, kanala komunikacije i sl.), kao i onaj dio koji je u rukama medija i kome se stranke tokom trajanja kampanje prilagođavaju. Danas se, drugim riječima, govori o *tehnologiji osvajanja vlasti*, tj. o jasnim pravilima o tome kako se dobijaju izvori u kojima je važnije koliko stranka ima novca za reklamiranje nego stvarnih kompetencija da kasnije (obećanu) politiku sprovede u djelo.

Ovakav pristup stranačkim kampanjama („tehnologija izbora“) već dosta dugo proizvodi razočaranje kod birača/ica (posebno onog dijela biračkog tijela na koji se obećana politika odnosi), te osećaj da su svi isti i da se ništa ne može promijeniti. U takvom kontekstu stranke nerijetko pokušavaju da iskoriste žene kao nova lica, s kojima bi mogli da izađu pred biračko tijelo i pokažu da su spremni da nešto u javnim politikama stvarno promijene.

Pitanje za nas je kako žene mogu da iskoriste političku kampanju, da budu stvarno ta nova lica, ali i da ponude nove politike, sa mnogo više autentičnosti, empatije i iskrenosti, koja je iz politike nestala, a koju građani i građanke priželjkuju. Ono što je jasno, a što je u ovoj publikaciji već pomenuto, jeste da žene neće glasati za žene samo zato što su žene.

7.2. MOJA PORUKA, MOJA Tema

Politička komunikacija je velika tema i obuhvata mnogo segmenata, među kojima je jedno od ključnih kreiranje političke poruke. Jednostavnim riječima rečeno, **politička poruka treba da pokaže zašto bi birači/ce trebali da glasaju za vašu političku partiju i vas. Tačnije, trebalo bi da ih uvjeri da glasaju baš za vas.** Politička poruka je zato mnogo više od izjave kojom objašnjavate zašto ste prava kandidatkinja. Ona pokazuje šta vas razlikuje, koju vrijednost donosite u politiku, iza koje istine stojite. Ona treba da pokaže biračima i biračicama za šta se vi zalažete i kako će to uticati na njihove živote.

Poruka nije vaš politički program, ali ni kratak slogan, i zato je nije lako kreirati. Ona podrazumijeva da znate ko čini vaše biračko tijelo, kome se obraćate i na koji način ćete to uraditi. **Vaša poruka takođe treba da dopre do srca i glave vaših birača i biračica, da bude istinita i kredibilna, da biračima i biračicama bude važna, kratka i jednostav-**

na. Nije jednostavno. Da bi stvarno došla do srca i glave, neophodno je da stalno bude ponavljana, kao i da vi lično u nju vjerujete i da iza nje stojite.

Izvor:
https://www.ndi.org/sites/default/files/Module%206_Message%20Development_EN.pdf

SLOGAN	PORUKA	PROGRAM/PLATFORMA
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vrlo kratak ✓ Malo informacija ✓ Motivisući ✓ Vide ga svi glasači/ce 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kratka ✓ Objašnjava suštinu ✓ Prilagođena biračima koje želite da dosegnete 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Detaljno objašnjenje politika za koje se zalažete ✓ Pročitace mali broj ljudi

Kako ćete usmjeravati svoju poruku ka biračicama i biračima, takođe je važno pitanje. U moru informacija koje primamo i sa složenosti života koje vodimo, nije lako naći pravi kanal komunikacije sa vašim biračima i biračicama.

U Crnoj Gori ima i organizacija i eksperata koji vam mogu pružiti obuku na temu kako se kreira politička poruka, ali i unutar svake partije takođe ima onih koji imaju ozbiljno iskustvo u vođenju političkih kampanja. Ako niste bili svedokinja ili učesnica prethodnih izbora, saznajte istorijat poruka vaše stranke. Kako su bile odabrane, kako je sa njima bilo komunicirano i koliko su bile uspješne. Istorijat stranke, odnos prema biračima, stranačko uporište u biračkom telu, jesu elementi koji snažno utiču na odabir i vaše političke poruke.

To kako ćete tokom kampanje prenositi poruku a da bude prijemčiva baš vašim biračima, takođe je bitno pitanje. Ovde imate dosta prostora za svoje ideje, kreativnost, predloge, ali je, kao i u prethodnom segmentu, važno da sve vrijeme imate na umu konkretne birače i biračice kojima se obraćate. Bitno je i da se stalno pitate: **Kako ova poruka ili promjena politika za koje se zalaže moja stranka na ovim izborima menja živote žena? Ako ne mijenja, nije dobra ni politika ni poruka!**

Zalaže li se vaša stranka za drugačiji poreski sistem, obrazovanje na maternjem jeziku ili veće intervencije u privredi, kako to mijenja živote žena? Ako želite da oživite mjesne zajednice u svojoj lokalnoj sredini ili da popravljate trotoare, zalažete se za novu deponiju, zašto je to važno za žene, mlade, djecu u vašoj zajednici? Razgovarajte s ljudima koji se ne bave politikom – šta misle komšije, prodavačice u marketima, razumiju li u frizerskom salonu vašu poruku. Stalno imajte na umu ko je vaša ciljna grupa i kako ona razumije to što im poručujete.

Ne zastupaju sve žene u politici ženske interese. Mnoge sebi postav-

jaju drugačije prioritete, što je, naravno, legitimno. Ima mnogo društvenih tema koje treba pokrenuti u zajednici i menjati javne politike. Međutim, za mnoge političarke politika je stvarno dobila smisao tek onda kada su bile u prilici da utiču na živote onih koji nemaju glas: žena koje trpe nasilje, siromašnih, bolesnih, zanemarenih...

Zato jedan broj političarki danas svjesno gradi svoj imidž usmjeraujući svoju političku poruku tako da zaista bude glas manjine, da npr. zastupa ženska prava, da bude dio njenog političkog profila i znak prepoznatljivosti. Ovaj pristup nije uvijek lak - obavezuje, često donosi neprijatelje u javnosti, ali s druge strane gradi i saveznice, drugačiji pristup politici i donosi veliku satisfakciju samim političarkama.

7.3. ZA KOGA GLASAJU ŽENE?

Žene-glasači važna su ciljna grupa na svim izborima. U našem regionu praksa direktnog obraćanja ženama glasačicama ili posebnih kampanja usmjerenih na žene dosta je rijetka pojava. Direktna posljedica takvog pristupa jesu nedovoljno iskorišćeni ženski glasovi.

Žene ne glasaju za žene u politici samo zato što su žene. Glasaju za politike koje utiču na njihove živote, a u nekim krajevima i dalje glasaju onako kako glasaju muškarci u njihovim kućama, zato što im je (zvanična) politika i dalje daleko.

Ako biste riješili da se posebno obratite ženama, na koji način biste to učinile? Imajte na umu da žene (iako tako strankama izgleda) nisu heterogena grupa, i da različite grupe žena takođe na različite načine čuju vašu poruku. Koje su to žene koje glasaju za vašu stranku i koje možete da pridobijete da glasaju za vas? Kojim ženama se tačno obraćate? Jesu li to visokoobrazovane žene, zaposlene ili samohrane majke? obraćate li se ženama u selima ili onima koje žive u gradovima? obraćate li se djevojkama ili majkama? Razmislite dobro koje žene želite da animirate i da li o njima znate dovoljno.

Imajte na umu da ste vi sami takođe poruka vašim biračima. Gdje živite, s kim se družite, kako se ponašate ili izgledate, takođe je poruka koju svakodnevno šaljete svom okruženju. Pored toga, političarke i žene iz javnog života vrlo često su uzor djevojčicama i ženama. **Kad su žene aktivne u politici i na visokim mjestima odlučivanja, i dječaci i djevojčice rastu s uvjerenjem da žene i muškarci mogu da budu sve što požele (da nema posebnih zanimanja samo za žene ili samo za**

29. „Izbori u Sloveniji, žene u prvim redovima“, Sonja Lokar <https://www.danas.rs/tag/sonja-lokar/>

muškarce). Izvanredan napor koji moraju da ulože političarke da bi došle na visoke pozicije takođe se vidi, i to je često posebna inspiracija drugim ženama.

Nema mnogo iskustva unutar partija sa obraćanjem ženama, te ostaje veliki prostor pred strankama i političarkama da se taj prostor ispuni. Vaše žene-birači vremenom postaju sve obrazovaniji dio stanovništva i sve zahtjevniji dio biračkog tela. Takođe raste i svijest o važnosti ženskog pitanja, te vjerujemo da će već na prvim sledećim izborima ovo biti tema.

U Sloveniji su na izborima 2022. godine žene iz civilnog sektora i građanskih udruženja, organizovane u Platformu 8. mart, odigrale veliku ulogu u izlasku žena na izbore. Glasalo je 70% birača, a u parlament, prvi put u istoriji Slovenije, ulazi 40% žena, među kojima dominiraju one lijeve orijentacije.

8. JA, POLITIČARKA

8.1. BITI ŽENA U POLITICI

Zašto je važno da li ste žena ili muškarac u politici? To je pitanje koje se dosta često postavlja. Ne bi trebalo da bude. Trebalo bi da bude bitnije da li se zalažete za ravnopravnost, opštu zdravstvenu zaštitu ili socijalnu pravdu i kako predlažete da ova pitanja budu sprovedena u vašoj državi ili zajednici. Ali ipak jeste, i to iz mnogo razloga.

Prije svega, građani i građanke, vaši birači vide da ste žena. U našim kulturama to znači mnogo stvari:

- ✓ **Od vas se očekuje da izgledate kao žena** - u tom smislu sve je važno: boja vašeg sakoa, dužina vaše suknje, vaša frizura; naravno, i za muškarce u javnoj sferi postoje pravila odijevanja i ponašanja, ali ženama se uvek sudi strože;
- ✓ **Od vas se očekuje da se ponašate kao žena koja je dio društva u kome živi** - za mnoge političarke ovo je bio poseban izazov, npr. može li da se sjedi u kafani sa svojim partijskim kolegama, može li stići da bude i majka i domaćica i političarka u isto vrijeme;
- ✓ **Od vas se očekuje da se dokažete** - u sopstvenoj stranci dokazu-

**“NAUČI KAKO DA PRIHVATIŠ
KRITIKU OZBILJNO.
ALI NE UZIMAJ NIŠTA LIČNO.”**

HILARI KLINTON

jete rad i odanost, ali i u sopstvenoj porodici i okruženju (da nećete zanemariti ostale obaveze i da ćete „ostati žena“).

30. Referenca na knjigu
Lavirint

Drugo, i posebno važno: biti žena u politici znači da ćete preći daleko komplikovaniji put nego vaš muški kolega unutar stranke. Ako je nekadašnja paradigma za nemogućnost dosezanja najviših mjesta odlučivanja bila „stakleni plafon“, današnja je „lavirint“³⁰ i ukazuje na to da je karijerni put koji žene prelaze unaprijed nepoznanica. Čini vam se da idete istim putem kao vaše kolege i odjednom čorsokak – morate da se vratite nekoliko koraka unazad prije nego što skrenete na drugi put i nadate se da na tom putu neće bit iznenadnih prepreka.

Mnogobrojna istraživanja pokazuju da **žena i muškarac koji se kandiduju imaju gotovo jednake šanse da budu izabrani.**

Problem malog broja žena u politici jeste što se **mali broj žena kandiduje**, tačnije što mali broj žena dobija priliku da se kandiduje. I dok su u prethodnim poglavljima opisani spoljni razlozi zbog kojih je malo žena, posebno u dijelu koji se odnosi na argumentovanje potrebe za kvotama, na ovom mestu treba pomenuti i ličnu percepciju žena o učešću u politici. Cijena koju plaćaju političarke za ulazak u političku arenu, javnosti najčešće ostaje nevidljiva, jer se politika generalno vidi kao polje u koje se ulazi iz interesa, i onda je žena „unaprijed pristala na takva pravila igre“. Mnoge političarke upravo zbog nejasnih pravila igre i teških borbi unutar partija i političkog života odustaju od borbe za napredovanjem u politici. Nemogućnost pravljenja balansa između privatnog i javnog života takođe je ozbiljna prepreka.

Međutim, spolja je jasno da gdje ima manje žena nego muškaraca (vojne profesije, industrija i sl.), razlog je samo to što su uslovi propisani u tim sferama društva takvi da onemogućavaju ulazak ili zadržavanje žena na visokim pozicijama.

8.2. STEREOTIPI O POLITIČARKAMA I RODNE ULOGE

“NE NAPREŽI SVOJU LIJEPU GLAVU KAMPANJOM! SAMO SE UTEGNI I DOĐI DA SE SJUTRA SLIKAŠ!”³¹

U priručniku je već pomenuto da se u političkim kampanjama odavno koriste „tehnologije dolaska na vlast“, koje podrazumijevaju ozbiljne marketinške kampanje, u kojima se „političari pakuju kao i prašak za veš“. To znači da se na isti način stereotipi koriste u svakodnevnim reklamiranjima proizvoda kao i u političkim kampanjama. Glasači i glasačice, vjeruje se, imaju malo vremena, znanja i energije da se bave političkim pitanjima, pa se oslanjaju na stereotipe da procene sposobnosti lidera i liderki za koje treba da glasaju. Rodno zasnovani stereotipi o političarima i političarkama ovdje igraju i te kako važnu ulogu.

U takvom kontekstu žene imaju manje šansi da budu viđene kao lideri, što dugoročno utiče na to kako izgleda politika. Kad dječaci i djevojčice odrastaju s tim da je za žene manje verovatno da će biti liderke, da je dječak predodređen da „bude glava“, onda se te djevojčice kad odrastu manje opredijeljuju za političku karijeru i manje kandiduju na izbornim listama. Primjer sa dječacima i djevojčicama namjerno je upotrijebljen da pokaže kako se rodni stereotipi vrlo rano razvijaju, a borba protiv njih je dugotrajna i cjeloživotna. U političkim strankama, koje se po pravilu ne bave ovim pitanjima, prevazilaženje rodni stereotipa često je nalik na borbu s vjetrenjačama i objašnjava zašto u strankama (duže nego u drugim institucijama) opstaje tradicionalna podjela uloga.

S druge strane, kad žene imaju dovoljno energije i hrabrosti da se uključe u politiku i kandiduju, suočavaju se sa paradoksalnim izazovima. Često, da bi se „probila“, političarka mora da prihvati „muška stranačka pravila igre“ i time istakne kod sebe maskuline karakteristike vezane za liderstvo (borbenost, dominaciju i sl.), ali kad to pokaže u stranačkoj borbi, biva proglašena za agresivnu, hladnu, „mušku ženu“, čime rizikuje da odbije pristalice koji na političarke gledaju na rodno stereotipan način. Ukoliko to ne uradi, ne pokaže npr. dovoljno borbenosti, biće nerijetko viđena kao neko ko „nema dovoljno snage“ da bude lider. Jednostavno rečeno, političarke se često nalaze u situaciji „kvaka 22“³². Šta im je činiti?

Rodni stereotipi takođe igraju ulogu kod birača i biračica koji se

31. Izjava jedne od ispitanica iz istraživanja „Nasilje nad ženama u politici u Crnoj Gori“, UNDP, 2021

32. Pojam je preuzet iz istoimene kultne knjige Džozefa Helera. Odnosi se na američke ratne pilote iz II svetskog rata. Onaj koji hoće da se „skine“ sa letova (i iz armije), mora da bude proglašen ludim. Da bi bio proglašen ludim, mora prethodno da bude pregledan, a da bi bio pregledan, mora tražiti pregled. Kvaka 22 je u tome da ako si lud, moraš da tražiš pregled, a ako tražiš pregled, znači da nisi lud.

opredjeljuju za to ko će najbolje predstavljati njihove interese. Javno mnjenje procjenjuje žene kao liberalnije i popustljivije, čime one bivaju manje popularne kao političarke među biračima desnog krila, koji očekuju tradicionalno liderstvo i „čvrstu ruku“. To svakako objašnjava leaderske stilove poznatih političarki pristiglih sa desne strane političkog spektra (Margaret Tačer, Angela Merkel, Sara Pelin i sl.), ali i činjenicu da novo (žensko) liderstvo i novi modeli upravljanja krizama dolaze baš iz visokoemancipovanih društava (Novi Zeland, Finska, Švedska...).

Dio nepovjerenja ili razočaranosti u žene-lidere dolazi i zato što smo imali prilike da vidimo žene na javnim mestima koje nisu opravdale povjerenje ili su se zalagale za politike direktno suprotne onim koje ovdje pominjemo. Drugim riječima, nisu pokazale da su „žene drugačije“. To i nije bila ideja. **Svaki put kad čujemo „ovako govori, a žena je“, samo znači da se ženama sudi strože i da se od njih više očekuje, dakle da su na delu rodni stereotipi.** Promjena dolazi iz vrijednosti za koje se zalažemo, načina na koji djelujemo i ličnog integriteta koji uložimo, a ne iz činjenice da nešto saopštava žena ili muškarac.

8.3. NASILJE NAD ŽENAMA U POLITICI

Posebna tema, koja je najkasnije otvorena kada je u pitanju politička participacija žena, jeste nasilje nad ženama u javnom i političkom životu. Za javnost ova tema nije (do sada) bila prioritarna, zato što se podrazumijevalo da žene koje uđu u politički život „znaju u šta ulaze“ i time unaprijed pristaju na zadata pravila igre, odnosno odsustvo tih pravila. To je, naravno, nedopustivo stanovište, prije svega zato što žene u politiku ulaze da bi se bavile politikom, i nikakvo nasilje ili diskriminacija koju tom prilikom preživljavaju nije opravdano.

Muškarci u politici su, zbog niskog nivoa političke kulture u našem regionu, takođe često meta verbalnog, pa čak i fizičkog nasilja, ali nasilje nad ženama u javnom prostoru ima posebnu dimenziju, zato što se oslanja na postojeće rodne norme i stereotipe u zajednici, po kojima je dozvoljeno da se žene tretiraju s manje poštovanja, i zato što šalje poruku da je nasilje nad ženama u svim sferama društva dozvoljeno/prihvatljivo.

33. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/UNDP-mne-istrazivanje-zeneupolitici-2021.pdf>

Istraživanje o nasilju nad ženama u Crnog Gor³³, koje je, uz podršku UNDP-ja, sprovedeno 2021. godine, pokazalo je da čak 90% ispitanica smatra da su žene u politici diskriminisane, tj. da doživljavaju različiti tretman samo zato što su žene. Na pitanje gdje i kada se

najčešće javlja nasilje, prepoznale su društvene mreže (35%), zatim vrijeme izbornih kampanja (31,4%), medije (17,4%), parlament (9,3%) i političke stranke (7%). Većina ispitanica, čak 80% njih, nikom nisu prijavile nasilje koje su preživjele, prije svega zato što nisu prepoznale instituciju kojoj bi se obratile, a nakon toga i zato što nisu htjele da pokažu slabost ili ih je bilo sramota.

Kada me je kolega verbalno napao i čak pokušao fizički da nasrne, bilo je prisutno nekoliko kolega. Neki su reagovali, a neki ne. Kasnije su se opravdavali time da nisu to shvatili ozbiljno. Obavijestila sam rukovodstvo partije, dobila verbalnu podršku i čvrsto obećanje da će kolega biti javno upozoren. I ostalo je na tome. Kolega nikad nije ni upozoren", političarka, 40 godina.

Istraživanje o nasilju nad ženama u politici u Srbiji „Na tromedi roda, politike i moći³⁴“ pokazalo je da su diskriminaciji i verbalnom nasilju izložene žene u svim strankama, a da u situaciji visokog političkog konflikta postoje „naše“ i „vaše“ žene. Tako su političarke opozicije bile verbalno targetirane, vrijeđane, neke čak proganjane duži vremenski period od strane desničarskih organizacija, dok su političarke vladajuće većine takođe negativno predstavljene, ali kao objektivizovane, seksualizovane (slikaju se za naslovne strane magazina i važno je da su lijepe) i sve poslušne šefu. Takođe, poslednji izvještaj o nasilju nad ženama u izbornom procesu pokazuje da su žene bile izložene nasilju u svim fazama izbornog procesa (od medijskog progona opozicionih političarki, nasrtaja na njih, do pretnji i ucjena biračicama i posmatračicama izbora u samom izbornom danu)³⁵.

34. <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/502194>

35. <https://liderke.org/preliminarni-izvestaj/>

Stoga je ovo pitanje na koje političke stranke i državne institucije moraju pružiti adekvatan odgovor. Žene u javnom prostoru, posebno političarke, moraju biti zaštićene i nijedan oblik nasilja koji trpe tokom svoje političke karijere ne može biti njihova privatna stvar.

Kao poseban dio nasilja prema ženama u politici ističemo i **seksizam**, koji je gotovo svakodnevnan i u ogromnoj mjeri prisutan na društvenim mrežama. Seksizam je termin koji označava stereotipno ili diskriminatorno gledanje na osobu isticanjem u prvi plan njenog pola. Nastaje u drugoj polovini prošlog veka, po ugledu na pojam rasizam (od rasa) – pol je na engleskom jeziku sex, pa otud seksizam.

Političarke gotovo svakodnevno trpe seksističke komentare na društvenim mrežama, nerijetko i u medijima, ali i u parlamentu. Komentariše se sve: od njihovog izgleda, oblačenja, preko privatnog života, aktivnosti, do političkih akcija. Ovo veoma utiče prije svega na same političarke (snižava njihovo samopouzdanje, smanjuje ugled u zajednici, vrijeđa njihovo dostojanstvo, a nerijetko i ugrožava bezbjednost) i zato mora biti zaustavljeno i sankcionisano. Takođe, seksizam u političkoj sferi snižava nivo političke kulture, obeshrabruje

druge žene da se uključe u javni život i obnavlja patrijarhalne norme u zajednici prema kojima žene manje vrijede, a nasilje nad njima je nekažnjivo.

8.4. MREŽE ŽENA

U našim krajevima postoji izreka da iza svakog uspješnog muškarca stoji žena. Istina je da i iza svake uspješne žene stoji druga žena. Ne samo da su uspješne žene to postale zato što su imale podršku svojih majki, rođaka koje su im pomagale u održavanju balansa između privatnog života i javne sfere, već su uspješne političarke, one koje su postale modeli promocije novih vrijednosti u politici, to postale upravo zahvaljujući saradnji sa drugim ženama iz civilnog sektora, medija, akademske zajednice i sl. Naravno, brojni su primjeri uspješnih političarki koje su veliku podršku dobile upravo u okviru foruma žena svoje stranke ili su im uzori bile političarke iz drugih stranaka sa kojima su se povezale.

Istorija je pokazala da ženski pokret sve svoje uspjehe duguje snažnom međusobnom povezivanju žena uprkos razlikama koje među njima postoje.

Želimo da vas podržimo da se povezujete sa ženama u svojim strankama, ali i sa ženama iz drugih stranaka, organizacija civilnog društva, medija i iz svoje zajednice.

U društvu koje nema dovoljno efikasne institucije za zaštitu žena od nasilja ili u partijama u kojima nema dovoljno mehanizama za promociju i osnaživanje žena, mreže saradnje i podrške koje žene pletu same često su presudna podrška za mnoge aktivistkinje da izdrže izazove sa kojima se suočavaju i da imaju osjećaj da nisu same u borbi koju vode.

Mreže žena, pored toga što stvaraju osjećaj pripadnosti ženskom pokretu i ideji ravnopravnosti, koja je veća od nas samih i našeg sadašnjeg aktivizma, takođe omogućavaju da se **sačuva i sećanje na naše prethodnice**, žene koje su pre nas krenule u osvajanje ženskih prava i bez čijeg angažmana ne bi bilo ni nas. Svaki aktivizam (makar i najmanji) otvara vrata nekim novim ženama koje ulaze na društvenu scenu i stvara svet u kome je normalno da žene i muškarci ravnopravno učestvuju u svim sferama društva. Zato, kad god ste u prilici, učestvujte u radu ženskih organizacija u svojoj partiji, skupštini ili u svojoj zajednici. Ove mreže za vas lično mogu biti ozbiljan izvor informacija i podrške, a od presudne su važnosti za ženski pokret u Crnoj Gori.

© Shutterstock/rudal130

9. VJEŠTINE

9.1. LIDERSTVO ILI ŽENSKO LIDERSTVO?

Jedna od sigurno najčešće ponavljanih rečenica u ovom vijeku, posebno u ovoj deceniji, jeste da su svijetu potrebni novi lideri. I nerijetko nastavak glasi: potrebne su nam liderke. Dok je prvi dio ove rečenice dosta jasan, imajući u vidu narastajuće probleme u našim zajednicama na koje ne pružamo dovoljno dobar odgovor, pitanje je kakvu novinu donose žene i da li je dovoljno da se (samo) na pozicijama na kojima su se do sada nalazili muškarci sada nađu političarke.

Argumenata u prilog tezi da je vrijeme da na čelo institucija i država dođu žene mnogo je, kao i kod pitanja zašto žene u politici: od toga da su muškarci pokazali šta znaju pa hajde da vidimo žene, preko argumentovanja da imaju bolje komunikacione vještine, da su odgovornije, bliže životu, sklonije politikama svakodnevice, do toga da imaju više empatije, a to mnogo nedostaje današnjem vođenju politike. Kao uvijek, ima i ozbiljnih primjera da se žene na ključnim pozicijama nisu ponašale drugačije od muškaraca (i Margaret Tačer i

**“ZVIJEZDA HOĆE DA VIDI SEBE
KAKO SE PENJE NA VRHU.
LIDER/KA HOĆE DA VIDI ONE
OKO NJEGA/NJE KAKO
POSTAJU ZVIJEZDE.”**

SALMON SMITH

NJEMAČKA

Angela Merkel se danas smatraju političarkama sa „muškim stilom“ i nijesu donijele očekivanu promjenu.

Ipak, poslednjih nekoliko godina, posebno u doba kovid krize, pokazalo se da su žene u vladama ili na funkciji predsjednice bile izrazito uspješne u vođenju svoje države kroz krizu (Novi Zeland, Finska, Norveška, Danska, Tajvan, Etiopij, Barbados...).

TAJVAN

I neki lideri su takođe uspješno vodili svoje države. Ono što je zajedničko uspješnima jeste preuzimanje odgovornosti za ono što se dešava, jasno komuniciranje sa građanima, uspostavljanje savezništva, te dobro upravljanje sopstvenim resursima.

NOVI ZELAND

Trebaju li nam (posebno) žene-lideri zavisi od toga i kako definišemo liderstvo i ulogu liderstva u današnjem svijetu. U elemente liderstva ubrajaju se promjena (jasna ideja o tome šta želite da mijenjate) ili vodstvo ka promjeni, sljedbenici (ili one na koje lideri/ke utiču), uticaj na sljedbenike i okruženje, kao i jasan cilj šta hoćete da postignete (rad za opšte dobro ili ?).

ISLAND

Liderstvo je, najjednostavnije rečeno, uticaj koji imamo na druge ljude (na sve oko nas), odnosno naša sposobnost uticanja na ljude da rade određene stvari, vjeruju u određene ideje, slijede nas u akcijama.

FINSKA

Svaka od nas u prilici je da svakodnevno utiče na druge (na članove porodice, komšije, kolegice i kolege na poslu i sl.), ali i da svakodnevno bude izložena tuđim uticajima. Kad vas prodavačica u radnji ubijedi da kupite nešto što niste namjeravali, ona je izvršila uticaj na vas.

NORVEŠKA

Liderstvo se često povezuje sa harizmom i uverenjem da se „pravi lideri rađaju“. Današnje iskustvo i praksa pokazuju da je lakše osobama koje imaju inicijativu ili su tokom odrastanja pokazivale leaderske sposobnosti, ali da to nije presudno u odraslom dobu, niti u određenim profesijama. Sadašnji kancelar Nemačke nikad nije bio viđen kao harizmatični lider, a danas se nalazi na najvišoj poziciji u zemlji.

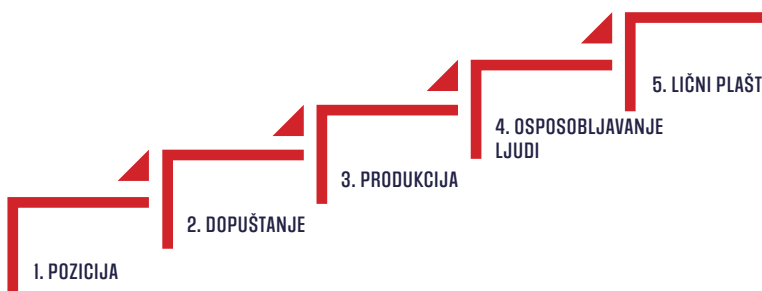
DANSKA

Drugim riječima, liderstvo je nešto što se uči i leaderske sposobnosti se izgrađuju. Ispravnije bi bilo reći: leaderske sposobnosti se bruše, imajući u vidu prethodno pomenutu činjenicu da smo tokom svog života stalno u prilici da stupamo u interakciju s drugim ljudima i utičemo na njih. U praksi i teoriji dugo je postojalo i postoji razlikovanje između leaderskih i menadžerskih sposobnosti, koje se temeljilo na tezi da liderke i lideri imaju snažnu viziju, vide promjenu, znaju kuda bi da vode ljude, dok su menadžeri ili rukovodioci oni koji znaju da organizuju ljude i tamo ih povedu. Danas je ova teorija i dalje prisutna iako veliki

broj privatnih kompanija, sportskih klubova, organizacija civilnog društva i institucija države ulaže ozbiljne napore u obuku svojih zaposlenih da steknu ili unaprijede leaderske sposobnosti. Ono što svi zapravo žele jeste da njihovi zaposleni pokažu kreativnost, inovativnost, traže nova rješenja i ka tome povedu svoje kolege i klijente.

Ima puno teorije i materijala o tome kako se izgrađuju leaderske sposobnosti. Na ovom mjestu nudimo jednu školu mišljenja koju predvodi Džon Maksvel, jedan od prvih američkih teoretičara liderstva. Ove je korake osmislio devedesetih godina prošlog vijeka, a i dalje su aktuelni i mnogi ih praktičari uzimaju u obzir kada razvijaju leaderske potencijale kod svojih zaposlenih.

Pet stepenica ka izgradnji lidera/ki, prema Džonu Maksvelu³⁶, jednom od poznatih teoretičara liderstva:

36. John Maxwell
<https://www.maxwellleadership.com/>

Prvi korak na stepenicama liderstva prema ovom modelu zove se **POZICIJA** i ukazuje na tzv. poziciono liderstvo. Drugim riječima, u prilici ste da vodite, zato što ste izabrani na određenu poziciju (postali ste direktorka, nastavnica, upravnica, odbornica, poslanica – dobili ste poziciju). Na ovom nivou ljudi vas slijede zato što moraju, zato što ste njihova šefica ili predsjednica odbora stranke. Na ovom nivou važno je da dobro znate opis svog posla/uloga i istorijat organizacije; važno je da povežete istoriju organizacije sa ljudima, da dobro radite posao zbog koga ste tu i da pokažete da imate svoje ideje i inicijative. I dalje, na ovom nivou ljudi vas obično slijede zato što moraju. Zato se ovaj nivo često naziva **poziciono liderstvo** i veoma mnogo lidera koje u svom okruženju vidimo zapravo nikad ne pređe taj stepenik.

Drugi nivo uspinjanja ovim stepenicama zove se **DOPUŠTENJE** i odnosi se na vaš odnos prema ljudima. Na ovom nivou važno je da stvarno upoznate ljude, pa je slijediti izreku „krećite se sporo među ljudima“ više nego dobrodošlo. Pokažite da volite ljude, budite zainteresovani za biografije svojih saradnika, pamтите imena, gledajte

na stvari očima drugih ljudi, informišite svoje saradnike i sljedbenike i uključujte ih u inicijative. Još jedna od preporuka na ovom nivou jeste: volite ljude više nego procedure. Ovo ne znači da ne poštujete pravila, već da prvo vidite ljude unutar pravila i procedura. Ljudi vas na ovom nivou slede zato što im se dopada vaš odnos prema njima. Međutim, ako se previše dugo zadržite na ovom nivou, uspostavljajući dobar odnos sa ljudima, oni će misliti da ste dobar čovjek, ali će se i pitati gde su rezultati.

Zato je sledeći nivo nazvan **PRODUKCIJA** i podrazumijeva preuzimanje odgovornosti za postizanje rezultata. To znači da morate imati viziju kako da ostvarite rezultate i da na tome radite, ali često znači da ćete morati da rješavate konflikte i donosite i teške odluke. Na ovom nivou ljudi vas slijede zbog vaših postignuća, zbog vaših rezultata.

Sledeća stepenica zove se **OSPOSOBLJAVANJE LJUDI**. Na ovom koraku važno je razumijeti da su ljudi vaše najveće blago, vaš najveći resurs i vaš najveći izazov. Ovdje je vaša dužnost da podstičete rast i napredovanje drugih ljudi oko vas – da ih obučavate, budete im mentorka, upućujete na seminare, dijelite informacije, uključujete u aktivnosti iz kojih mogu da uče. Na ovom nivou vrijeme je da delegirate odgovornosti, da prenesete aktivnosti na 20% ljudi oko sebe, da budete uzor. Ljudi vas na ovom nivou slijede zbog onoga što ste uradili za njih.

Poslednji nivo izgradnje vašeg liderstva zove se **LIČNI PLAŠT**. To je pozicija u kojoj ljudi jasno vide da ste liderka, poštuju vas zbog ideja koje zastupate, načina na koji radite, odnosa prema ljudima i rezultata koje ste postigli. Ova pozicija često podrazumijeva da su iza vas godine rada i ulaganja, strpljenja, mentorstva, istrajanja u vašim uvjerenjima. Na ovom nivou nadrastate organizaciju čiji ste dio, vi ste ime i prezime, ljudi vas slijede zato što vam vjeruju, odani su vam i požrtvovani.

Ima još nekoliko stvari koje je dobro pomenuti kada je u pitanju ovo uspinjanje stepenicama vođstva. Imajte na umu da što se više penjete, to duže traje – drugim riječima, nije svaki stepenik jednake visine; svaki naredni je sve viši i zahtijeva više vremena i da se popnete i na njemu ostanete. S druge strane, što se više penjete, to je lakše voditi! Jako je važno i da zapamtite da nikad stvarno ne napuštate osnovni nivo i da ste sa različitim ljudima u vašem okruženju na različitim stepenicama vođstva. Vi ste takođe dio nečijih stepenica! I ne zaboravite nikad da je vaša uloga da ljude oko vas povedete da se upinju istim ovim putem.

Mala vježba koja može da pomogne svima vama je sledeća. Odvojte vreme i zapitajte se sledeće:

Na kom ste nivou liderstva:

- Na svom poslu?
- Sa svojim saradnicima/cama i kolegama/koleginicama?
- U svojoj stranci? Gde ste u odnosu na one iznad vas ili one u vašem rangu?
- Sa svojim partnerom/kom?
- Sa svojom djecom?
- Sa članovima/icama porodice?

Radite ovu vježbu s vremena na vrijeme, da će vam dobre uvide u to kako i koliko utičete na druge ljude. Budite što realističniji u procjeni. Pohvalite sebe za sve ono što već dobro radite (ova vježba i služi tome da prvo razumijete koliko ste toga već uradili i u čemu ste dobri ili najbolji) i napravite mali plan o tome gdje želite da budete u narednih šest meseci ili godinu. Pomaci u ovoj oblasti su često veliki, a nedovoljno primjećeni, jer ne nalazimo prostor da zastanemo i analiziramo sve što smo dobro uradili. Namjera je da budete ohrabreni i njegujete sopstveno samopouzdanje i vjeru u svoje liderske sposobnosti.

I da se na kraju ovog odjeljka vratimo na našu temu – postoji li **žensko liderstvo**?

Mnoge autorke danas kažu da postoji, da je jasno vidljivo i da će biti sve vidljivije, dok druga škola mišljenja kaže da ne postoji ili ne treba da postoji, zato što nam je svima potrebno **liderstvo koje počiva na vrijednostima koje se decenijama zagovaraju unutar ženskog pokreta**. Važnije od toga koga su pola lideri jeste za šta se oni stvarno zalažu i na čemu ozbiljno rade. Trebaju nam liderke i lideri koji vjeruju u ravnopravnost svih građana i građanki, solidarnost, poštovanje ljudskih prava i očuvanje životne sredine. Trebaju nam oni koji razumiju šta su politike jednakih mogućnosti, socijalna pravda, zaštita prirode i pravna država. Trebaju nam oni koji imaju empatije, poštovanja za druge i koji vode sopstvenim primjerom.

Lideri takođe (pre)često nemaju osjećaj jedinstva sa organizacijom kojoj pripadaju, niti posmatraju stvarnost očima građana. To je jedan od razloga zbog kojih se govori o „otuđenosti politike“ i politici koja ne radi u interesu ljudi. „Lično je političko“, jedna je od krilatica nastala u ženskom pokretu koja govori da životi „običnih ljudi“ moraju biti u središtu politike, posebno životi žena. I upravo ta krilatica danas vrlo često objašnjava razliku koju u politiku donose žene.

Napravite listu sopstvenih uvjerenja. Priznajte sebi koja uvjerenja i ideje dijelite sa vlastitom strankom, a gdje se razilazite. Na koje ste kompromise spremni? Koja uvjerenja ostavljate po strani zato što je stranački interes drugačiji, a od čega nećete nikad odustati? Što jasnije sebi

pružate odgovore na ova pitanja, to će vam lakše biti da ih iskomunicirate sa svojim okruženjem. Iskrenost u politici (više) nije uobičajena, a zapravo je jedna od ključnih stvari, koja vam omogućava da preživite i kao političarka i kao osoba.

9.2. POZNAVANJE (STRANAČKIH) PRAVILA IGRE

Ulazak u političke stranke po pravilu je podstaknut idejom da „nešto uradimo“, promijenimo u svojoj sredini, priključimo se svojim istomišljenicima, damo svoj doprinos. Često se u stranke ulazi uz poziv, nagovor prijatelja, poznanika, kolega, dok se o idejama, programu i stavovima stranke misli kasnije.

Iskustvo u radu sa ženama u političkim strankama pokazalo je da su mnoge aktivistkinje (posebno one koje su tek učlanjene ili aktivne (samo) u svojim lokalnim odborima) tek na obukama i seminarima organizovanim od strane civilnih organizacija bile pozvane da razmisle i diskutuju o programima svojih stranaka. Još manje se diskutuje o unutrašnjim pravilima i procedurama. Međutim, za opstanak u političkim strankama upravo je presudno važno dobro poznavati unutrašnja pravila. Pisana i nepisana.

Dakle, ako tek počinjete, dobro proučite program i statut stranke. Pitajte ko je učestvovao u pisanju, tražite da se diskutuje na sastancima, pogotovo ako vam se čini da stranka počinje da zastupa ono što nije dio njenog programa. Na ovaj način podstičete dijalog i promišljanje u stranci, jasno pozicioniranje i zauzimanje stavova. Imajte na umu da ne treba da se svi u stranci slažete u stavovima, već da se o stavovima razgovara i uzimaju u obzir različita stanovišta.

Poznavanje statuta stranke treba da vam omogući da znate unutrašnje procedure: kako se sazivaju sastanci, koliko se često održavaju, kako se donose odluke, ko ima pravo da predlaže, kako se biraju delegati i kandidati i sl. **Dobro poznavanje procedura omogućava vam da znate šta se dešava u stranci i da budete pripremljeni, međutim, najčešće su od pisanih jača nepisana pravila prema kojima se funkcionišu.** Dakle, prije sastanka vašeg odbora ili glavnog odbora stran-

ke većina odluka je vjerovatno već dogovorena. Mnoštvo razgovora, susreta, telefoniranja, lobiranja dogodilo se prije samog sastanka ili će se dogoditi nakon formalnog sastanka, ako je neophodno. Za rad u stranci posebno je važno da razumijete ova „nepisana pravila“, da budete u toku, da znate koga treba da pitate, ko ima pravu informaciju, ko treba da čuje vašu ideju, gdje treba da se pojavite... Ovaj način funkcionisanja je upravo onaj dio koji članstvo i rad u stranci čini komplikovanim za mnoge žene i koji je decenijama držao žene podalje od pozicija odlučivanja. U našim krajevima su decenijama kafana i kasni večernji sati mjesto i vreme kada se „bistrila politika“ i odlučivalo. **Danas u literaturi postoji izraz za ovaj način rada i isključivanja žena - „muški klubovi“.** U velikom broju stranaka upravo je unutarpartijsko organizovanje žena dovelo u pitanje ove prakse - mnoge političarke su tražile da se odluke donose stvarno na sastancima i da budu informisane o tome šta se radi u vreme kad one zbog porodičnih obaveza ne mogu da budu prisutne.

Ovaj način funkcionisanja nije iskorijenjen ni u jednoj stranci, ali je dolazak žena i jače unutarpartijsko organizovanje ženskih organizacija značajno pojačalo informisanost i uticaj žena na partijske odluke.

Stakleni plafon³⁷ je takođe jedna od prepreka sa kojom se žene susreću unutar partija. **Izraz je nastao tokom devedesetih godina i označava nepisana pravila unutar organizacija po kojima žene mogu da napreduju samo do određenog nivoa, dok su najviše pozicije nedostupne. Stakleni plafon označava nevidljivu prepreku, koju ne vidite „dok u nju ne udarite“ i koja je neprimjetna zato što nigdje nije zapisano niti izgovoreno da određene pozicije nisu za žene - prosto se podrazumijeva.** Tako se doskora nedostatak žena u ulogama predsjedničkih kandidata, premijera ili ministara pravdao činjenicom da „naša društva nisu spremna“, a u stvarnosti je unutar stranaka preovladavao stav da žene nemaju toliko vremena, znanja i energije da na toj poziciji budu. Stvarnost je, naravno, već mnogo puta demantovala ove stavove, žene se nalaze na ovim pozicijama u mnogim državama, te djeluje kao da je stakleni plafon prevaziđena prepreka. Istina je da prepreke za napredovanje žena nisu prestale, već su dobile novu formu - lavirint³⁸. Prepreke sa kojima se danas žene suočavaju objašnjavaju se lavirintom zbog nepredvidljivog toka ženskih karijera. Dok napredovanje muškaraca djeluje kao sigurno uspinjanje jasno postavljenim stepenicama, čini se kao da žene često „skreću u pogrešnim pravcima“, koji ih vode u ćorsokake ili vraćaju na prvobitne pozicije. Mnoge uspješne žene danas svedoče o tome koliko ih je na početku njihovih karijera zbunjivala činjenica da postoje „nepisana pravila“ i da su uspjeh postigle tek kad su prihvatile da njihov put neće biti pravolinijski.

Ovo prihvatanje nepisanih pravila lakše pada ženama koje pristaju

37. **Stakleni plafon** (engl. Glass ceiling) je politički termin kojim se opisuje nemogućnost žena i drugih manjina da u poslovnoj hijerarhiji napreduju do najviših rukovodećih pozicija, bez obzira na njihove kvalifikacije i dostignuća. U upotrebi je od 70-ih godina prošlog veka, a danas se koristi i za nemogućnost napredovanja drugih društvenih grupa. Stakleni plafon označava nevidljivu prepreku za napredovanje, nepisano pravilo koje određenim grupama onemogućava da napreduju kao drugi. Zapravo je vid diskriminacije.

38. „Kroz lavirint: istina o tome kako žene postaju liderke“, Elis H. Igli i Linda L. Karli, Centar za medije i komunikaciju, Beograd 2013. god.

da igraju po „muškim pravilima“, tj. da imaju životne stilove slične (starom) muškom načinu života, koji podrazumijeva ogromnu posvećenost poslu i karijeri, dok se za porodicu „žrtvuje“ žena. Danas želimo da izbegnemo ovakve modele i da omogućimo i ženama i muškarcima da imaju prostora da biraju različite uloge i da političarke i političari u isto vrijeme mogu da se bave politikom i budu roditelji, partneri, da imaju slobodno vreme.

Neki od parlamenata danas uvode pravilo da se rad parlamenta uskladi sa školskim kalendarom, baš zato da bi se omogućio ovaj balans. Gledali smo slike političarki koje u poslaničke klupe donose bebe da ih podoje. Sve više političara ističe svoje očinstvo i uzima roditeljsko odsustvo. Važno je zalagati se za balans privatnog i javnog života i u partiji i u institucijama, jer samo tako možemo postići ravnopravnost, podjelu odgovornosti i stvarno učestvovanje žena i muškaraca u politici.

9.3. LOBIRANJE, PREGOVARANJE I REŠAVANJE KONFLIKATA

9.3.1. LOBIRANJE

Iako nedovoljno prepoznata i razvijana, **lobiranje je komunikacijska veština** koja je u širokoj (svakodnevnoj) upotrebi. Svako od nas svakoga dana bude u prilici da nekoga ili nešto uvjerava, da obrazlaže svoje razloge za određene izbore i/ili odluke, počev od jednostavnih, poput onih što smo se danas tako obukli, do složenijih: hoćemo li da usvojimo psa, da podignemo kredit, gde ćemo da živimo, u koju školu ćemo da upišemo dijete. Pored toga što sami donosimo odluke, mi sve vreme uvjeravamo i svoje najbliže okruženje da su baš te odluke ispravne i da naši najbliži treba da nas u tim izborila podrže ili slijede.

I to je upravo lobiranje³⁹. **Lobiranje je složena veština koja podrazumijeva dobro poznavanje teme kojom se bavite, jasno argumentovanje i mnogo komunikacijskih vještina koje koristite da biste donosioce odluka uvjerali u to da donesu odluku u skladu sa vašim predlogom.** U mnogim zemljama danas je lobiranje regulisano zakonom, a za mnoge ljude to je i svakodnevna profesija. U politici je to danas vještina bez koje se ne može.

Sam termin lobiranje dolazi od engleske reči loby, što znači pred-

39. „Kroz lavirint: istina o tome kako žene postaju liderke“, Elis H. Iglj i Linda L. Karli, Centar za medije i komunikaciju, Beograd 2013. god.

vorje, i **označava proces u kome se važne odluke zapravo donose mnogo prije nego što se zvanično uđe u skupštinsku salu ili partijski sastanak**. U politici je gotovo svakodnevica da se na formalnim sastancima samo verifikuju odluke koje su zapravo dogovorene mnogo prije samog sastanka, što uključuje i način glasanja oko određenih pitanja. Zato je lobiranje vrlo važna vještina, i često uspjeh u politici, posebno u stranačkoj politici, postižu one strane koje imaju dobro organizovane lobiste unutar svoje struje ili poslaničke/odborničke grupe.

Lobiranje je jedna od važnih faza u procesu javnog zastupanja ili javnog zagovaranja (*advocacy*), kada od donosioca odluka tražimo da usvoji novu ili promijeni postojeću politiku koja je u njegovoj nadležnosti. Međutim, lobiranje se koristi i u mnogim drugim situacijama, prije svega u poslovnom svijetu, ali i u drugim segmentima društva, i ne uvijek u javnu korist.

Ova vještina se, naravno, uči i razvijamo je tokom cijelog svog života, ali u politici posebno nekoliko savjeta stalno treba da imamo na umu:

- ✓ **Lobisti/kinje nemaju stalnih neprijatelja/prijatelja** – to znači da političke oponente, bilo da se radi o kolegama/koleginicama iz drugih stranaka ili stranačkim saborcima, ne posmatramo kao neprijatelje kad se sa nama ne slažu oko određenih pitanja; veoma je važno sagledati argumente i interese koji se nalaze iza stavova i pozicija i na njih reagovati; ljudi imaju pravo da misle drugačije od nas, a na nama je da ih uvjerimo u ispravnost naših pozicija; lični i stranački interesi takođe su nešto što stalno moramo imati na umu kad se bavimo lobiranjem; ovo ne znači da je interes stranke iznad javnog interesa, naših ličnih uvjerenja ili da je u politici sve dozvoljeno, naprotiv – *moralni i politički principi, dijalog i poštovanje protivnika upravo su ono što trenutno nedostaje*;
- ✓ **Lobisti/kinje dobro poznaju procedure u institucijama u kojima se donose odluke** – i ovo je takođe uslov bez koga se ne može; da biste uvjerali one koji donose odluke u ispravnost svog stava, važno je da pokažete da razumijete temu, da ste se njom bavili i da ponudite (institucionalno) rješenje; lobisti nikad ne kažu „ovo treba da se riješi, vidi kako ćete“, već kažu „ovo treba da se riješi baš na ovaj način, kroz ovu procedure, zato što (...), a time ćemo dobiti (...)“; na taj način pokazujete da znate o čemu govorite, da vam je stalo i da rješenje određenog problema ne uzimate zdravo za gotovo;
- ✓ **Lobisti/kinje nalaze uticajne zakonodavce/poslanike, ministre, odbornike, članove/sekretare administrativnih tijela/odbora i komisija** – ovo je takođe dio poznavanja procedura, ali i političke realnosti; u politici često ključne odluke ne donose oni koji se nominalno nalaze

na određenim pozicijama, na vama je da prepoznate gdje leži „snaga iza prestola“, tj. ko stvarno donosi odluke, a ko može da utiče na one koji donose odluke; često su nam ključni lideri nedostupni, ali smo zato u prilici da razgovaramo sa savjetnicima, saradnicima, prijateljima, donosiocima odluka, a u nemalom broju slučajeva oni mogu da odigraju ključnu ulogu u procesu lobiranja; takođe, treba da iskoristimo svaku priliku za lobiranje, pa da i u formalnim i neformalnim razgovorima pomenemo „našu stvar“;

✓ **Lobisti razvijaju i stalno održavaju svoje mreže** – ovo je veoma važan dio lobiranja, ali i svakog učešća u politici; poznavanje ljudi od uticaja u sferi politike važan je faktor uspjeha; možda donosioci odluka unutar stranke ili institucije neće imati sluha za problem kojim se vi bavite i za koji lobirate, ali im neće biti svejedno kad vide da o problemu razgovarate sa novinarima, aktivistima ili čak političkim protivnicima;

✓ **Lobisti nikad ne odustaju** – za mnoge velike promjene u javnoj sferi, posebno one koje se tiču prava žena, bilo je potrebno mnogo strpljenja i mnogo izgubljenih bitaka pre „dobijenog rata“; žene u Crnoj Gori, primjera radi, probale su više puta da u procesu promjene izbornog zakonodavstva povećaju kvotu za manje zastupljen pol u parlamentu (decenija je prošla od prethodnog rešenja) i u tome još nisu uspjele, što ne znači da će od ideje odustati. Naprotiv: mijenjaju se strategije, ideja ostaje ista;

✓ **Lobisti stalno redefinišu svoju taktiku** – često je za donošenje novih politika u određenoj oblasti, novih zakona ili potpuno novih rješenja potrebno da prođe dosta vremena (neki se politički procesi zaista mjere dekadama); za to vreme lobistkinje i lobisti redefinišu svoje strategije u odnosu na to kakav je trenutni politički kontekst i odnos snaga – nekad će npr. izabrati direktnu komunikaciju sa donosiocima odluka, a u drugim okolnostima će možda prenosilac poruke biti međunarodna zajednica ili mediji;

✓ **U nekoj situaciji najbolja strategija uveravanja je čekanje** – iako djeluje nepopularno, ima trenutaka kada jednostavno treba sačekati bolje vrijeme (obično situacija konflikta ili krize) ili nove aktere sa kojima je moguće ostvariti željeni cilj.

Lobiranje nije situacija „ja tebi, ti meni“, niti su ucjene i pritisci. Lobiranje nije ni „kafenisanje“, ni širenje tračeva o drugoj strani, nije ni potkupljivanje i korupcija. Lobiranje je vještina u kojoj mi argumentima uvjeravamo drugu stranu da donese odluku koju zastupamo zato što je ona u javnom interesu ili će doprinijeti boljem funkcionisanju stranke/institucije.

Kod lobiranja često prijete opasnost da stranka „proguta“ vašu ideju ili vaše rješenje kao svoje i da kasnije možda nigdje ne spomene da ste se baš vi zalagali za to rješenje. Budite spremni da se s tim nosite, pokušajte da osigurate da se vidi vaš doprinos određenom rješenju, ali i da preživite ako se to ne dogodi. Savezništvo, izgradnja podrške unutar i izvan vaše stranke mogu da budu moćno oružje protiv takve prakse.

Za svaku od ovih vještina važno je da razumijete da nijeste tu da pobjedite po svaku cijenu. Cijena umije da bude veoma visoka. Ono što je važnije jeste da iznosite argumente, uvjeravate u ispravnost svojih prijedloga, njegujete kulturu dijaloga, poštovanja i pravila igre. Od pojedinačne pobjede ovdje su važnija stalno otvorena vrata za komunikaciju i saradnju.

9.3.2. PREGOVARANJE

Pregovaranje predstavlja još jednu važnu komunikacijsku vještinu, koju podjednako koristimo i u privatnom i u poslovnom životu, a koje (kao i kod lobiranja) nismo mnogo svjesni. Pregovaranje se vrši u svakom trenutku i pod različitim uslovima, od toga kako ćete u saobraćajnoj gužvi preći u drugu saobraćajnu traku, u koji ćete restoran ići sa prijateljima, gdje ćete ljetovati sa porodicom, pa sve do važnih poslovnih tema, kao što je pregovaranje sa šefom o većoj plati ili boljem statusu, razgovor sa stranačkim saradnicima oko kandidature ili glasanja u parlamentu. Pregovaranje je jedna od najstarijih ljudskih aktivnosti, čije je izučavanje počelo relativno kasno (prvi radovi u ovoj oblasti pojavljuju se tek u drugoj polovini prošlog vijeka), ali je zato danas vrlo intenzivno i prepoznato kao važna vještina u poslovnom svetu, diplomatiji i politici generalno. I mada danas ima vrlo široku primjenu, i dalje se ističe da nijesu svi ljudi, organizacije, pa ni države skloni pregovaranju. Neki od njih se još uvek služe argumentima sile, nasiljem, manipulacijom ili pretnjom da bi dobili ono što žele.

Jedno od zlatnih pravila pregovaranja već nekoliko decenija glasi: „Ljudi neće pregovarati sa vama ukoliko ne vjeruju da im ne možete pomoći ili im nauditi“, pa je sljedstveno cilj svakog pregovarača razumijevanje toga kako on/ona može koristiti ili nauditi svojim konkurentima, i obrnuto.

Zbog nedostatka adekvatne informisanosti i znanja o pregovaranju, mnogi ljudi u važnim životnim situacijama ostaju prepušteni sami sebi, svojoj intuiciji i procjenama, svojim iskustvima i pokušajima, a često prave i veoma skupe greške. Često smo zbog nepoznavanja

procesa pregovaranja nespremni, opterećeni, čak i užasnuti kada treba da pregovaramo. Vrlo je svojstveno ženama da, misleći da ne mogu dobiti ono što žele, smanjuju svoje ambicije i u pregovore ulaze „podignutih ruku“, odbacujući mogućnost da mogu uticati na predmet pregovora. Umjesto takvog defanzivnog ili pasivnog stava, treba upoznati osnovne principe i vještine pregovaranja, koji se, naravno, mogu savladati i usavršavati tokom cijelog života.

Pregovaranje se može definisati kao dvosmjerna komunikacija, usmjerena na postizanje sporazuma između strana koje imaju određene interese ili su u konfliktu (međusobno su suprotstavljene). Za razliku od lobiranja, gde uvjeravamo osobe koje se nalaze na ključnim pozicijama da donesu određene odluke o politikama ili rješenjima za koje se zalažemo, kod pregovaranja često imamo sukobljene interese o kojima treba da ispregovaramo (dvije struje u stranci koje imaju svoje kandidate za istu poziciju, dvije stranke u koaliciji koje (obje) žele mjesto predsjednika parlamenta nakon izbora i sl.). Pregovaranje podrazumijeva proces donošenja zajedničke odluke putem sporazuma, što u praksi često znači dug proces komunikacije i dogovaranja. Često se u praksi pregovaranje jednostavno definiše kao proces komunikacije između dvije ili više osoba ili organizacija, čiji je cilj rješavanje konflikta mirnim putem.

Ovaj proces podrazumijeva nekoliko faza: **pripremu** (u kojoj suprotstavljene strane istražuju jedna drugu), **diskusiju** (sučeljavanje), **sukob interesa, ubjeđivanje i sporazumevanje** (gdje konačno dolazi do dogovora, razumijevanja šta je dogovoreno i definisanja budućih akcija). U literaturi i praksi postoje različiti pristupi, pa ćete tako čuti i da se faze konkretnog pregovaranja mogu podijeliti na: međusobno upoznavanje, izjavu o ciljevima, otpočinjanje pregovaranja, trenutak krize i postizanje dogovora. U svakom slučaju, važno je da razumijemo da se radi o složenoj komunikacijskoj vještini, koju možemo naučiti.

U procesu pregovaranja **faza pripreme** igra veliku ulogu, po mnogima najvažniju, i često se smatra da uspješnost ove faze donosi devedeset procenata uspjeha u pregovorima. U ovoj fazi traže se i utvrđuju sve raspoložive informacije, jasno definišu sopstvene potrebe, ali i potrebe druge strane, kako bi se već ovde naslutilo moguće „win-win“ rešenje, tj. ono koje zadovoljava obje strane u procesu pregovaranja. Ukoliko se pretpostavi da druga strana u pregovoru neće pristati na ono što se traži, ovde se takođe definiše i tzv. drugo najbolje rešenje (ono na šta smo spremni da pristanemo ako ne bude ispunjen naš najveći zahtjev). Zato je i jedno od važnih pravila u procesu pregovaranja da se krene sa maksimalističkim zahtjevom, pa u procesu pregovora svede na realno očekivanje. Pogrešno je počinjati od minimalnih zahtjeva sa pretpostavkom da će to druga

strana uvažiti, jer to onda najčešće dovodi do rješenja kojim na kraju nijesmo zadovoljni.

Druga faza je sam pregovarački proces, i ovde je posebno važno da se učini sve što je moguće da se smanje tenzije između pregovaračkih strana, da se pregovori vode s dobrom vjerom i namjerom da se dođe do najboljeg ishoda za obje strane. Važno je da razumijemo da druga strana nije neprijatelj i stoga se u praksi pregovaranja pažljivo biraju riječi. S druge strane su oponenti, konkurenti, a nekad se čak koristi i termin partneri. U pregovorima se uvek javlja dilema da li insistirati da se ostvari zacrtani cilj, po svaku cijenu, ili je jednako važno ostati u dobrim odnosima sa drugom stranom. Često se baš na osnovu ovog stava pravi podjela na „tvrde pregovarače“, tj. one koji po svaku cijenu ostvaruju ono po šta su došli, i „meke“, koji radije biraju prijateljsko rješenje, koji će ostaviti otvorena vrata za dalju saradnju. U teoriji takođe postoji termin „principijelno pregovaranje“, kada se insistira na rješenju koje zadovoljava moralne, društvene, pravne i slične standarde i norme prije nego pojedinačne interese strana u pregovoru.

Kod određenih vrsta pregovaranja (diplomatskih, recimo) veoma je važno ko su pregovarači, tj. s kim je druga strana spremna da pregovara, ali i ko su ljudi koji poseduju vještine pregovaranja (danas postoje odlično obučeni profesionalni pregovarači u različitim oblastima). Pregovaranje je moguće i uz posrednike, odnosno medijatore, koji se takođe posebno biraju kako bi obje strane imale povjerenja u njih.

U poslednjoj fazi pregovaranja utvrđuje se sporazum ili dogovor, pravi se završni dokument, oko koga su se usaglasile sve strane u pregovorima. U ovoj, ali i u svim prethodnim fazama, veoma je važno da se proces vodi tako da se svakoj strani „sačuva obraz“, tj. da nijedna strana nema utisak da je izgubila, već da osjeća da je ravnopravno učestvovala u postupku i uspjela da ostvari svoje interese u mjeri u kojoj je bilo moguće.

Zato je važno imati na umu da kada pregovarate u stranci ili parlamentu, u forumu žena ili lokalnom odboru razumijete da pregovaranje nije ni debata, ni suđenje, ni takmičenje u besjedništvu, a ponajmanje je optuživanje i nadgornjavanje. Pregovaramo da postignemo ostvarivanje sopstvenog interesa i interesa druge strane, a legitimno je da druga strana ima drugačije interese. „Truli kompromisi“ nastaju onda kad pristanemo na manje od očekivanog i kada radi „mira u kući“ pravimo dogovore koji suštinski ne odgovaraju nijednoj strani, i to zasigurno nisu uspješni pregovori. Pravi pregovarački proces treba da nas vodi do rješenja situacije, ali i do unutrašnjeg osećaja da smo postigli pravu promjenu.

Neki od savjeta u procesu pregovaranja koji mogu biti korisni:

40. Prilagođeno prema:
<https://www.pon.harvard.edu/daily/negotiation-skills-daily/top-10-negotiation-skills/>

✓ **Sve je podložno pregovorima**⁴⁰ – uspješni pregovarači polaze od pretpostavke da je sve podložno pregovaranju, da nema zabranjenih tema i „zabetoniranih“, tj. nepromjenjivih stavova. Nema pregovora ako niste spremni da dovedete u pitanje stavove druge strane i ako ne pristajete da i vaši stavovi budu ispitani. Emotivna i psihološka komponenta pregovaranja veoma je važna, zato je bitno da vaše pregovaračke pozicije ne budu „oni nikad na to neće pristati“, već možda „pokušaću da ih uvjerim dobrim argumentima“ ili „pokazaću im kakvu korist od ovakvog rješenja svi imamo, a šta je za njega/nju posebno korisno“;

✓ **Vaše najjače oružje je vještina slušanja** – slušajte šta druga strana govori, slušajte pažljivo i pratite neverbalnu komunikaciju; niste došli na pregovore da slušate sebe, već da čujete pozicije i interese druge strane kako biste mogli da pronađete zajedničko rješenje; u procesu pregovaranja 70% vašeg vremena treba da ide na slušanje, a samo trećina na vaše izlaganje problema, ako stvarno želite da razumijete poziciju druge strane;

✓ **Vaše drugo najjače oružje je vještina postavljanja pitanja** – pitajte ono što vas zanima, tražite nove informacije; pitajte otvoreno, iskreno, bez malicioznosti i ispitivačkog tona; napravite atmosferu dijaloga i otvorenog razgovora, a ne isleđivanja ili propitivanja;

✓ **Budite pripremljeni** – znanje i posjedovanje informacija jeste moć; budite osoba koja se najbolje pripremila, nemojte improvizovati – to nekad može da donese rezultat, ali je dugoročno rizik, pogotovo kad pregovori duže traju;

✓ **Pregovarajte samo sa osobama koje donose odluke** – ništa nije napornije nego da se pregovara s nekim ko nema moć da donese krajnju odluku; takve osobe možete lobirati da pomognu da se tema stavi na agendu ili da do pregovaranja uopšte dođe, ali pregovarajte i krajnje dogovore pravite samo s onima koji stvarno donose odluke;

✓ **Budite spremni da napustite pregovore** – ovo se u pregovaranju smatra vrlo važnom strategijom; spremite se, imajte jasnu ideju na šta ste spremni da pristanete a na šta ne, i ako druga strana „ne popusti“, legitimno je da odustanete od pregovaranja; time pokazujete da poštujete sopstvene granice, da tačno znate šta ste htjeli da postignete; druga strana će takođe razumijeti da su pregovori ozbiljni i da postoje okviri u kojima se sporazum mora postići;

✓ **Budite strpljivi i fleksibilni, upravljajte svojim očekivanjima** – iako u poslovnom svijetu postoji staro pravilo da se dobri poslovi

zaključuju veoma brzo, a da je za loše poslove potrebno mnogo vremena, u pregovaranju zapravo prednost ima ona strana koja nije opterećena vremenom (ili se bar tako drži), tj. kome nije potrebno da se pregovori što prije završe i ima dovoljno strpljenja; s druge strane, ni odugovlačenje nije poželjno ponašanje, jer i propuštanje pravog momenta može da bude kobno u pregovaranju; dakle, imajte strpljenja, budite pripremljeni i jasni u svojim zahtjevima, ali i upravljajte vremenom na realan način; fleksibilnost je takođe kvalitet u pregovorima, posebno ako na početku pregovora nemate sve podatke, pa kasnije u skladu sa novim činjenicama treba da promijenite svoje pregovaračke pozicije;

✓ **Rješavajte problem, ali mislite i na zadovoljstvo druge strane** – u pregovorima (kao i svakoj drugoj interakciji sa saradnicima) važno je imati usmjerenost na rješavanje problema, a ne na ličnost pregovarača ili sopstvenu (pogotovo ne na sopstvenu sujetu). Ipak, u uspješnim pregovorima pregovarači se stalno pitaju šta treba da urade da zadovolje drugu stranu, a da u isto vrijeme i sopstvene planove ostvare; uspješni pregovarači/ce stalno tragaju za win-win situacijom;

✓ **Ravnopravnost i poštovanje druge strane preduslovi su svih pregovora** – bez poštovanja ili ravnopravnog odnosa prema drugoj strani nije moguće govoriti o pregovaranju – to je onda ili demonstracija sile jedne strane i/ili povlačenje pod pritiskom s druge strane; to se u praksi dosta često dešava, ali nije dobro, jer ne dovodi do dugotrajnih promjena i rešenja; fiktivni pregovori u kojima nije postignut sporazum koji stvarno zadovoljava obje strane, po pravilu vode u dalje konflikte.

9.3.3. REŠAVANJE KONFLIKATA

Danas se i u literaturi i u praksi ova vještina zapravo zove „konstruktivno rješavanje konflikata“, zato što svi već odlično znamo kako se konflikti mogu rješavati i na destruktivan način.

Konflikti su dio naše svakodnevice. Dok god ima ljudi, biće i konflikata, prije svega zato što je istinita izreka „Koliko ljudi, toliko i čudi“, ali i toliko i različitih interesa i percepcija stvarnosti. Dakle, konflikti nastaju svaki put kada pojedinci imaju različite ciljeve, stavove ili percepcije o određenim stvarima, radnim zadacima, resursima i sl. Konflikti su često posljedica nesporazuma, ali jednako često i posljedica različitog viđenja određene situacije, različitih interesa i razumijevanja. Konflikti su neminovni u svakoj saradnji među ljudima. U svakoj porodici, na radnom mestu, u institucijama, obrazovnim ustanovama, hobističkim organizacijama, humanitarnim udruženjima, svuda gde

Ljudi žive i rade zajedno, dolazi do konflikata. Ono što je ipak različito kod pojedinaca i grupa ljudi, od porodice do institucije, jeste način na koji se konflikti rješavaju.

Konflikt se najčešće javlja kada jedna strana smatra da je druga strana negativno uticala (ili se sprema da negativno utiče) na nešto što je prvoj strani veoma važno (tj. uradila ili hoće da uradi nešto što prema mišljenju prve strane nije u redu). Kod konflikata ljudi zapravo rade jedni protiv drugih umjesto jedni sa drugima. Stoga se smatra da svaki konflikt ima četiri elementa: suprotne interese dva ili više subjekata, svijest svake strane da su interesi suprotstavljeni, vjerovanje da druga strana može da nas ugrozi i akcije koje se preduzimaju, a koje ugrožavaju interes suprotne strane.

Konflikti mogu biti funkcionalni – kada nas vode ka boljem razumijevanju problema, unaprjeđuju timski rad i saradnju, poboljšavaju komunikaciju i donose naučene lekcije; i nefunkcionalni – kada produbljuju sukobe, stvaraju „zaraćene“ strane, vode raspadu tima, stranke ili produbljuju političku krizu. Na ličnom nivou loše upravljanje konfliktima dovodi nas u emotivno stresna stanja, smanjuje našu funkcionalnost i motivisanost za rad.

Po tradicionalnom razumijevanju konflikata, oni ne treba da postoje, dok su po savremenom razumijevanju konflikti neminovni i na nama je samo da razumijemo kako da njima upravljamo.

Uzroci konflikata mogu da budu najrazličitiji: od suprotstavljenih interesa, različitog nivoa razvoja kompetencija ljudi u organizaciji, lošeg liderstva, preko neusaglašenog sistema vrijednosti pojedinaca, manjka resursa, nerazumijevanja ciljeva organizacije do vrlo ličnih razloga.

U institucijama i organizacijama konflikti se najčešće i preduprjeđuju i rješavaju kroz jasna pravila i procedure, jasno postavljanje ciljeva, opisa poslova, formulisane kanala komunikacije i upravljanja konfliktima (zna se kome treba da se obratite kad do konflikta dođe i sl.).

U političkim strankama situacija je dosta komplikovanija zbog prirode same organizacije. Naime, iako stranke imaju jasno formulisane statute i organizacione celine, u svakodnevnom radu pozicija unutar stranke mnogo više zavisi od blizine lideru, pripadnosti određenoj grupi ili struji u stranci ili sl. Pored toga, unutar stranaka, daleko češće nego u drugim organizacijama, podstiče se međusobna kompetitivnost njenih članica i članova, manipuliše se informacijama, nedostaje jasnih pravila i procedura i organizacija se restrukturira na svakim novim stranačkim izborima. Sve navedeno je veoma pogodno tlo za stvaranje konflikata, a članicama i članovima partije po pravilu nedostaju vještine za njihovo rješavanje. Zato politički angažman nije lak:

spolja se rad u stranci vidi kao težak, a u javnost često mnogobrojni konflikti (koji se dešavaju pred očima građana/ki) doprinose niskoj političkoj kulturi u zajednici i smanjenju ugleda politike kao važne ljudske aktivnosti.

Zato je veština rješavanja konflikata i stvaranje kulture u kojoj su konflikti dio života, ali ne i dio problema, jedna od ključnih promjena koje treba da se dogode u javnom i političkom životu.

Tri su moguća ishoda konflikta: **jedna strana dobija, druga gubi** (kod nas se ishod najčešće ovako vidi), **obe strane gube** (to je najčešća posljedica, koja stranama u konfliktu često ostaje nevidljiva usljed podignutih emocija) i obje strane dobijaju. Ovom trećem ishodu svi treba da težimo, ali je do njega i najteže doći.

Neki od dominantnih modela rješavanja konflikta danas su:

- **Integracija** – kada strane u sukobu iznose svoje stavove, zajednički identifikuju problem i predlažu moguća rješenja;
- **Susretljivost** – kada strane u sukobu (ili bar jedna strana) smanjuju međusobne razlike i pokušavaju da istaknu zajednički interes;
- **Dominacija** – primenjuju je osobe/strane koje žele da istaknu sopstveni interes i konflikt vide kao pobjedu ili poraz;
- **Izbjegavanje** – osobe ili strane u konfliktu koje se distanciraju od konflikta, pasivne su, a nekad čak i prikrivaju konflikt;
- **Kompromis** – situacija u kojoj strane u konfliktu odustaju od dijela svog zahtjeva da bi se sukob riješio.

Svaki od ovih modela rješavanja konflikta vidamo svakodnevno i mi same u različitim situacijama koristimo različite modele. Međutim, važno je **da se ne plašimo konflikata**, da ih ne izbjegavamo, već da naučimo da uđemo u konflikt i iz njega uspješno izađemo, sa boljim rješenjima i sa naučenim lekcijama.

Neki od koraka u procesu rešavanja konflikta su sledeći:

1. Prvi ali najteži korak je poziv na razgovor. Predložite osobi sa kojom ste u konfliktu da sjednete i mirno porazgovarate o problemu, bez međusobnog optuživanja i prebacivanja krivice;

2. Imajte na umu da razmimoilaženje u mišljenjima može biti zanimljivo iskustvo, iz kojeg možete mnogo naučiti. Konflikti su dokaz da vam je stalo do vaših ideja i da imate čvrste stavove, za koje ste spremni da se borite;

1. Nemojte se fokusirati na to da iz svađe izađete kao pobjednica, već potražite osnovni razlog nastanka sukoba/konflikta. Ako ne riješite uzroke, netrpeljivost će se nakon nekog vremena ponovo pojaviti u drugim situacijama;

4. Ukoliko ništa ne ide kako treba i niste ni blizu pronalaženja

rješenja, razmislite da uključite posrednika, koji može pomoći da se situacija riješi. To mora da bude neko potpuno neutralan, u koga obje strane imaju povjerenja, i ko nije naklonjen nijednoj od strana.

ŠTA JOŠ IMATI NA UMU KOD REŠAVANJA KONFLIKATA:

LJUDI SU RAZLIČITI!	Stalno to imajte na umu i naučite da prihvatite razlike u mišljenju, kulturi, stavovima... Ovdje je (kao i kod drugih komunikacijskih vještina) veoma važno da vježbate da „stanete u cipele drugih ljudi“ i da razumijete da drugi ljudi ne razmišljaju kao vi. Kad god pomislite „kako može ovo da uradi“, niste u cipelama drugog čoveka – pitajte se radije zašto to radi, da biste bolje razumijeli drugu osobu.
VJEŽBAJTE KOMUNIKACIJU.	Komunicirajte otvoreno, jasno, direktno i konstruktivno i stalno provjeravajte sa ljudima oko sebe koliko je jasno to što govorite i kakve poruke šaljete svom okruženju (ono što se vama podrazumijeva, često za okruženje ima potpuno drugo značenje).
SLUŠAJTE SUPROTSTAVLJENU STRANU.	Kao i kod pregovaranja, i ovdje je vještina slušanja presudna za bolje razumijevanje konflikta i traženje rešenja.
VIDITE OSOBU SA DRUGE STRANE, A NE NEPRIJATELJA ILI KONFLIKT.	Pokušajte da razumijete okolnosti, emocije, pozicije druge strane; takođe pokušajte da vi nastupite „ljudski“ i da objasnite svoje emocije, pozicije i okolnosti koje su vas dovele u konflikt; ne izbjegavajte konflikt, ali nemojte ni da pokušavate da pobijedite; tražite rješenje iz koga će obje strane moći da nauče i izađu kao pobjednici.
EMOCIJE SU POŽELJNE AKO NJIMA UMIJETE DA UPRAVLJATE.	Strasno zalaganje za određena rješenja znači da vam je do tih rješenja stalo, ali nemojte da vam emocije pomute vid i da umjesto suprotstavljene strane imate neprijateljsku stranu, koja u vama bude jake negativne emocije; takvi konflikti vas zarobljavaju, demotiviraju u vezi sa daljim angažmanom, a u javnosti doprinose stvaranju atmosfere pobjednik/poraženi. Nekad vam oduzimaju mogućnost daljeg rada (kako sad da sarađuju posle toliko teških riječi koje su razmijenili) i ne doprinose razvoju političke kulture.
IZVUCITE KORIST IZ KONFLIKTA.	Stalno imajte na umu da su konflikti prilika za rast, za traženje boljih rešenja, za razvoj vaših komunikacijskih vještina, za naučene lekcije; razvijajte povjerenje među svojim saradnicima, tako da za sve vas konflikti budu prirodan dio saradnje i komunikacije, a ne problem.
TRAŽITE POMOĆ KAD VAM JE POTREBNA.	Kad osjetite da više nema prostora za komunikaciju jedan na jedan, da je konflikt otišao predaleko, zatražite pomoć treće strane; to će prije svega pomoći vama, ali i drugoj strani da razumije da stvarno želite riješiti konflikt; ako posredovanje ne uspije, znaćete da ste probali da iskoristite sve mogućnosti.
NAUČITE DA ŽIVITE SA NEGATIVNIM POSLJEDICAMA KONFLIKTA.	Nekad možete sve probati da riješite konflikt a da kraj ipak bude negativan po vas ili drugu stranu (prekid komunikacije, odlazak iz stranke i sl.); važno je da prihvatimo i ove negativne posljedice i da vidimo šta iz svega možemo da naučimo o sebi, o okruženju i kako da unaprijedimo sopstvene vještine u daljem angažmanu.

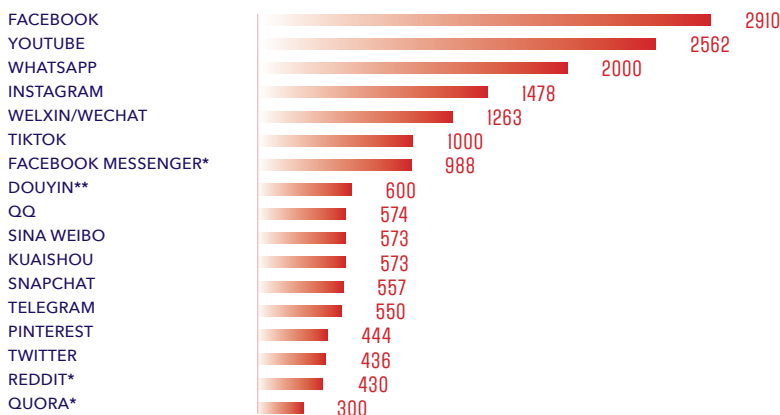
10. UPOTREBA MEDIJA

Nije moguće baviti se politikom, a ne koristiti medije. Iako i dalje veći-
na naših građanki i građana pri pomenu medija pomisli na televiziju,
medijsko prisustvo postoji samo ako koristite sve raspoložive medije,
a s posebnom pažnjom upravljate društvenim mrežama.

Televizija i dalje postiže najveću gledanost. Televizijski nastupi se, kao
i svi ostali, vježbaju (od toga kako ste obučeni i kako sjedite u studiju,
do toga koliko dugo govorite, na koji način i, naravno, šta govorite).
Prema tome, i ovdje se radi o razvijanju vještine. Ukoliko već niste
imali prilike da prođete neki trening o medijskom nastupu, probajte
da ga organizujete u svojoj partiji, za vas i vaše kolegice, ili pokušaj-
te da to uradite u saradnju sa nekom od civilnih organizacija. Ukoliko
to niste u prilici, ne libite se da pitate za savjet kolege/koleginice
iz stranke koje imaju iskustva u ovoj vrsti nastupa, ili prosto recite
novinarima da imate tremu i probajte s njima da dogovorite što više
detalja o vašem nastupu (imajući pri tome na umu staro pravilo da
novinarima nikad ne kažete „nemojte me to pitati“).

Ono što je možda važnije na ovom mjestu jeste da istaknemo da
danas **društvene mreže obezbjeđuju zaista veliku vidljivost** i da s
pažnjom morate upravljati svojim profilima na društvenim mrežama.

Koliko su internet i društvene mreže moćan alat za komunikaciju,
najbolje govori podatak da je radiju trebalo 38 godina da bi dostigao
50 miliona korisnika, TV-u 13 godina, a internetu četiri. Fejsbuk je
dostigao 200 miliona korisnika za manje od godinu dana⁴¹. U januaru
2022. godine Fejsbuk je bio najpopularnija društvena mreža na svi-
jetu sa skoro tri milijarde korisnika.

41. Izvor:
veb-sajt Socialnomics, www.socialnomics.com, „How
social media transforms the
way we live and do
business“, Eric Qualman

Digitalni marketing je čitava disciplina, a na ovom mjestu samo naglašavamo da je neka od pravila koja se u ovoj vrsti oglašavanja koriste važno imati na umu i prilikom sopstvene (političke) promocije.

Prvo, identifikujte svoje ciljeve (šta želite da postignete svojim prisustvom na društvenoj mreži: da li se vi predstavljate svojim biračima, da li predstavljate aktivnosti svoje partije, svoju političku poruku ili poziciju). Sledeće, jednako važno, jeste da odredite kome se obraćate (svim građanima CG, svojim sugrađanima u lokalnoj zajednici ili tačno određenoj publici, za koju znate da je zanima tema, npr. mladim ženama i sl.) i da onda probate da zamislite idealnu osobu (kako izgleda vaša prosječna biračica ili birač, koliko često koristi mreže, koje mreže koristi, kako prima poruke, da li je bolji vizuelni sadržaj, da li čita i vijesti i sl.). Veoma je važno da odredite koje mreže koristite i da stalno provjeravate ko vas prati. Možda bi najjednostavniji savjet (ako npr. imate profil na Fejsbuku) bio – odredite čemu služi vaš profil i unaprijed prihvatite da, **ako ste aktivna političarka, teško da na bilo kojoj mreži možete imati privatni profil** (iako na nekim postoji opcija da profil bude „zaključan“). Naime, svaka vaša objava, svi vaši natpisi, svaka fotografija ili video-sadržaj koji objavite mogu postati viralni, tj. mogu dobiti život koji im vi niste namijenili (prenositi se na druge medije, biti masovno pregledani, različito tumačeni i sl.).

Ne zaboravimo da su se s pojavom interneta i njegovom masovnom upotrebom, koja je u stalnoj ekspanziji, a posebno nakon kovid krize, promijenile navike publike. Televizija, štampani mediji i radio više nisu primarni kanali informisanja, edukacije i zabave. Internet je preuzeo i znatno unaprijedio njihovu ulogu. Mlađa populacija gotovo uopšte ne gleda TV. Sve sadržaje, od vijesti do zabavnih sadržaja i igrice, konzumiraju na internetu. Vrijeme koje se provodi na internetu u stalnom je porastu. Prema tome, i slika o vama je ona koju će primarno dobiti sa društvenih mreža.

Kako biste informisali i animirali svoje pratiocice, potrebno je da postavljate relevantan i zanimljiv sadržaj, zato imajte na umu:

- ✓ **Budite relevantni** – objavljujte informaciju na vrijeme (npr. o skupu koji organizuje vaša partija ili o određenom aktuelnom političkom pitanju);
- ✓ **Izbegavajte „obične“ statuse** – pogotovo one na kojima se samo fotografišete i ništa više (neka svaka fotografija koju okačite bude povezana sa porukom koju šaljete svojim biračima, čak i kada je iz vašeg privatnog života (npr. u redu je da se predstavite kao žena koja ume da kuva ili ima kućnog ljubimca, stavite je u kontekst politika za koje se zalažete);

- ✓ **Koristite upečatljiv ali autentičan vizuelni materijal** (to ne znači da vaše fotografije treba da budu fotošopirane ili da imate fotografije u kupaćim kostimima, birači bi radije vidjeli realne ljude, koji se nose sa sličnim problemima, nego daleke, „dobro upakovane“ političare);
- ✓ **Prilagodite ton ciljnoj grupi** (na svaki mogući način, od riječi koje koristite u porukama do fotografija koje objavljujete);
- ✓ **Prilagodite targetiranje svake od objava** (imajte na umu kojoj se ciljnoj grupi obraćate, kao i to koja ciljna grupa koristi koje društvene mreže; najveći broj naših građana koristi Fejsbuk, ali ako se bavite lokalnim politikama i želite da se bavite seoskim ambulantom ili mladima, biće vam potrebno korišćenje više od jedne mreže).

11. STALNA SARADNJA I POVEZANOST SA CIVILNIM ORGANIZACIJAMA

Ono što se često zamjera političarima generalno jeste nedostatak „veze sa realnošću“ ili, još konkretnije, „veze s narodom“. Ovo se posebno odnosi na ljude koji su dugo u politici i koji (često) političke procese doživljavaju kao svijet za sebe, odvojen od svakodnevnog života građana i građanki. Ovo se, naravno, događa sa svakom profesijom⁴², ali je u politici posebno upečatljivo, prije svega zbog medijske vidljivosti i uloge političara/ki.

Međutim, žene u politici vrlo često uspijevaju da premoste ovaj jaz stalnom saradnjom sa organizacijama civilnog društva. Ulazak žena u politiku donio je mnoštvo istorijskih momenata i preokreta, npr. riječ ravnopravnost prvi put je izgovarana u parlamentima tek kad su u njih došle žene, nasilje nad ženama i nasilje u porodici postalo je političko pitanje tek sa dolaskom političarki u poslaničke klupe, ali je veoma važno da su žene donijele i nove oblike saradnje, prije svega intenzivnije veze sa ženskim i drugim organizacijama civilnog sektora.

Bez istrajne i duge borbe aktivistkinja u ženskim organizacijama ne bi bilo ni političkih prava žena, ni ravnopravnosti u Ustavu, ni Zakona o rodnoj ravnopravnosti, zakonske zabrane nasilja. Imajte to na umu.

42. Svaka profesija ima sopstveni jezik, način funkcionisanja i odvajanje od realnosti nije retka pojava - zapravo je vrlo česta u svim velikim sistemima koji imaju tendenciju da se bave sami sobom (zdravstveni, obrazovni, državna administracija i sl.).

Saradnja je dvostrani proces i nije uvijek laka. Aktivistkinje su često razočarane kompromisima koje u svojim partijama i poslaničkim klupama prave političarke. Međusobni konflikti i nerazumijevanje neminovnost su i duo procesa. Stilovi komunikacije su često više nego različiti. Često će vas dijeliti i ideološka opredjeljenja i način na koji se za neka rješenja zalažete, čak i kad ste na istoj strani. Ipak, ne odustajte.

Ženske organizacije i aktivistkinje civilnih organizacija sa jedne strane su moćni saveznici, jer odlično poznaju stanje ženskih prava u Crnoj Gori, a sa druge strane, čuvarke vatre u vašoj sredini, bez kojih ideja ženskih prava ne bi plamtjela. Ne zaboravite to.

Neka zato konsultacije, susreti i stalna komunikacija sa ženskim organizacijama budu obavezne aktivnosti za vas, jer samo savezništva (stalna ili povremena) mogu dovesti do trajne promjene položaja žena u Crnoj Gori.

LITERATURA, TEKSTOVI I LINKOVI:

„PARLAMENTARNI IZBORI 2020 IZ RODNE PERSPEKTIVE Preporuke za jačanje zastupljenosti žena u Skupštini Crne Gore“, Ana Vukotić, Centar za ženska prava, Crna Gora, februar 2021.

„Prava žena i državna politika Crne Gore“, Edvina Dabižinović, 2021.

<https://politicki-pregled.rs/autorski-tekstovi/prava-zena-i-drzavna-politika-crne-gore/>

„Ženama u crnogorskoj politici, teško protiv predrasuda“, Predrag Tomović, Radio Slobodna Evropa, decembar 2021.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/%C5%BEene-politika-crna-gora-predrasude-mizoginija/31600085.html>

Gender Equality Index 2020, European Institut for Gender Equality:

<https://eige.europa.eu/news/gender-equality-index-2020-can-we-wait-60-more-years>

„Nasilje nad ženama u politici“, Ivana Raščanin, Nataša Vuković, Ženska politička mreža Crne Gore, 2021.

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/UNDP-mne-istrazivanje-zeneupolitici-2021.pdf>

„Politički aktivizam žena u Crnoj Gori“, grupa autora, Centar za monitoring 2014

Drugarice: Ženski pokret u Crnoj Gori 1943–1953, Muzej žena Crne Gore:

<https://www.muzejzena.me/postavke.5.postavke.html>

„Nekoliko osnovnih podataka o ženskom pokretu između dva rada u Jugoslaviji“, Neda Božinović: <https://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/219-nekoliko-osnovnih-podataka-o-zenskom-pokretu-u-jugoslaviji-između-dva-rata>

„Rodna ravnopravnost i politički procesi: Zašto žene ne glasaju za žene“, Marija Todorović, Centar za javne politike, Beograd, 2016.

<https://publicpolicy.rs/publikacije/0807207acad5b5d5fd8cc86c49a1a0d044fd3102.pdf>

„Vodič za učešće žena u javnom i političkom životu“, Višnja Baćanović, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, 2014

„Pravni okvir ravnopravnosti polova“, prof. dr Marijana Pajvančić, 2008. <https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/1-Pravni-okvir-ravnopravnosti-polova.pdf>

„Ka demokratskom društvu – izborni sistem kvota“, dr Zorica Mršević, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007.

„POTISNUTE ILI SAMOPRITAJENE? Žene u politici prema mišljenju političke elite u Srbiji“, Ana Vuković, Službeni glasnik, 2009.

„Vodič za korišćenje društvenih mreža namenjenih lokalnim samoupravama“, USAID, 2019.
<http://www.skgo.org/storage/app/media//1-PUBLIKACIJE/USAID%20GAI%20-%20Vodic%20za%20JLS%20za%20drustvene%20mreze%202019.pdf>

Žene u medijima u Crnoj Gori: <https://www.portalanalitika.me/clanak/zene-u-medijima-u-crnoj-gori>

UN Women (2013): [In brief: Women's leadership and political participation](#).

„Kroz lavirint: istina o tome kako žene postaju liderke“, Elis H. Igli i Linda L. Karli, Centar za medije i komunikaciju, Beograd, 2013.

Maxwell Leadership: <https://www.maxwellleadership.com/>

Inter-Parliamentary Union: <http://archive.ipu.org/english/home.htm#gsc.tab=0>

World Population Review: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-with-female-leaders>

UN Women: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>

United Nations Statistic Division: <https://unstats.un.org/sdgs/dataportal>

Emily's List: <https://emilyslist.org/news/entry/12-charts-that-explain-the-record-breaking-year-women-have-had-in-politics>

